

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В. М. Бегма, О. О. Свергунов

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
СТРАТЕГІЙ ІНВЕСТИЦІЙНО-
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИХ
КОМПЛЕКСІВ ДЕРЖАВ

Досвід для України

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

Київ 2019

УДК 355.43 : 351.86 (477)

К65

*За повного або часткового відтворення цієї публікації
посилання на видання є обов'язковим*

Електронна версія видання: <http://www.niss.gov.ua>

Автори:

Бегма В. М., д-р. екон. наук, доцент, головний науковий співробітник
відділу воєнної та воєнно-економічної політики НІСД

Свергунов О. О., канд. техн. наук, доцент, провідний науковий співробітник
відділу воєнної та воєнно-економічної політики НІСД

Концептуальні засади стратегій інвестиційно-інноваційного
К65 розвитку оборонно-промислових комплексів держав. Досвід для
України : аналіт. доп. / В. М. Бегма, О. О. Свергунов. – Київ : НІСД,
2019. – 64 с.

ISBN 978-966-554-310-7

В аналітичній доповіді оцінено основні стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку оборонно-промислових комплексів держав. Визначено потенційні ризики для України. Показано шляхи розвитку оборонної промисловості України.

Для фахівців у сфері безпеки і оборони.

УДК 355.43 : 351.86 (477)

ISBN 978-966-554-310-7

© Національний інститут стратегічних
досліджень, 2019

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
Вступ	6
Розділ 1. Характеристика діяльності провідних держав з реалізації інвестиційно-інноваційних стратегій розвитку ОПК	11
1.1. Політика держав з оцінки загроз для забезпечення національної безпеки і оборони	12
1.2. Формування стратегій національної безпеки та стратегій забезпечення оборони	14
1.3. Стратегії розвитку ОВСТ та інвестиційно-інноваційні стратегії розвитку ОПК	22
1.4. Стратегії розвитку ОПК в країнах, які прагнуть розвивати оборонну промисловість	29
Розділ 2. Характеристика військово-промислової політики України з пропозиціями інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК	37
2.1. Стан ОПК України	37
2.2. Характеристика заходів з удосконалення нормативно-правової бази у сферах військово-промислової політики України з інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК	45
2.3. Пропозиції до формування стратегій інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК України	52
Висновки	57
Рекомендації	61

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Автоматизована система управління – АСУ
Безпілотні авіаційні комплекси – БАК
Безпілотні літальні апарати – БПЛА
Верховна Рада – ВР
Військово-Морські Сили – ВМС
Військово-промислова політика – ВПП
Військово-транспортний літак – ВТЛ
Військово-технічна політика – ВТП
Військово-технічне співробітництво – ВТС
Державні замовники – ДЗ
Державний концерн – ДК
Державне космічне агентство України – ДКАУ
Дослідно-конструкторські роботи – ДКР
Державне оборонне замовлення – ДОЗ
Державне підприємство – ДП
Державна цільова програма – ДЦП
Державна цільова оборонна програма – ДЦОП
Збройні сили – ЗС
Збройні Сили України – ЗСУ
Інші військові формування – ІВФ
Інвестиційно-інноваційна стратегія – ІІС
Інформаційно-комунікаційні технології – ІКТ
Інноваційний процес – ІП
Інвестиційно-інноваційний процес – ІІП
Інвестиційно-інноваційний розвиток – ІІР
Інноваційна стратегія – ІС
Інформаційні технології – ІТ
Міністерство економічного розвитку і торгівлі – МЕРТ

Міністерство оборони – МО
Національна академія наук України – НАНУ
Науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи – НДДКР
Науково-дослідні роботи – НДР
Національна інноваційна система – НІС
Озброєння, військова і спеціальна техніка – ОВСТ
Оборонна промисловість – ОП
Оборонно-промисловий комплекс – ОПК
Повітряні Сили – ПС
Продукція військового призначення – ПВП
Продукція цивільного призначення – ПЦП
Проектно-конструкторські роботи – ПКР
Протикорабельні ракетні комплекси – ПКРК
Противопітряна оборона – ППО
Протиракетна оборона – ПРО
Ракетні системи залпового вогню – РСЗВ
Самохідна артилерійська установка – САУ
Спільне підприємство – СП
Стратегічні ядерні сили – СЯС
Товари військового призначення – ТВП
Товари подвійного використання – ТПВ
Товари цивільного призначення – ТЦП
Транснаціональні компанії – ТНК
Ядерна зброя – ЯЗ
Ballistic Missile Defense Review – BMDR
Defense Innovation Initiative – DII
International Institute for Strategic Studies – IISS
National Defense Strategy – NDS
Nuclear Posture Review – NPR
National Security Strategy – NSS
Third Offset Strategy – TOS
Planie Modernizacji Technicznej Sił Zbrojnych (pol.) – PMT
Quadrennial Defense Review – QDR
Research, Development, Test, and Evaluation – RDT&E
Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI

ВСТУП

Станом на кінець другого десятиліття ХХІ ст., коли загострилося воєнне протистояння між провідними центрами сили та трансформуються стратегії національної безпеки і воєнні стратегії, у світі швидкими темпами почали формуватися та реалізовуватися стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку оборонно-промислових комплексів держав з виробництва принципово нових систем ОВСТ. У центрі уваги – розроблення лазерного, гіперзвукового, роботизованого та іншого озброєння з використанням штучного інтелекту, яке суттєво змінює характер війн. Крім того, компанії оборонної промисловості стали високодиверсифікованими як з розробок і виготовлення продукції військового та подвійного використання, так і цивільного призначення.

На цьому фоні виділяються проблеми України із забезпечення національної безпеки та оборони, які пов'язані з функціонуванням і розвитком ОПК держави й виробництвом нових систем ОВСТ.

По-перше, існує проблема технічного переоснащення ЗС та інших сил оборони держави високотехнологічними системами ОВСТ (літаками, кораблями, засобами ППО тощо) на заміну тих, які знаходяться на озброєнні вже 30–40 років. На вирішенні цієї проблеми неодноразово акцентувалася увага на політичному, експертному та науковому рівнях^{1, 2, 3}. При цьому, зокрема, зазнача-

¹ Горбулін В. П. Оборонне будівництво в Україні. Проблеми розвитку ОПК і підходи до їх вирішення // Стратегічна панорама, 2001. – № 1-2. – С. 135–143.

² Горбулін В. П. Військово-технічна та військово-промислова політика України: проблеми формування та реалізації / В. П. Горбулін, В. В. Зубарев, П. П. Скурський, С. М. Химченко // Національна безпека: український вимір. – 2009. – № 3 (22). – С. 5–11.

³ Горбулін В. П. ОПК України: кроки до стабілізації діяльності та розвитку в умовах гібридної війни / В. П. Горбулін, В. С. Шеховцов, А. І. Шевцов // Стратегічна панорама, 2016. – № 2. – С. 54-62.

лося, що на закупівлю нових високотехнологічних систем ОВСТ потрібні великі кошти, яких в бюджеті України нині немає, а механізми їх накопичення не відпрацьовано⁴.

По-друге, ОПК України, який ще на початку 90-х років ХХ ст. становив майже третину ОПК СРСР, нині переважно зруйнований або працює неефективно. Нині він, за оцінками експертів, не здатен забезпечити більшу частину потреб ЗСУ, причому в найважливішій номенклатурі ОВСТ і послуг (у грошовому еквіваленті це не менше ніж 60–70 %). Наприклад, Україна ніколи не виробляла і не виробляє бойових літаків, комплексів протиповітряної оборони, корабельного озброєння, ударних і оперативно-стратегічних та оперативно-тактичних безпілотних авіаційних комплексів, бойових вертольотів, значної частини авіаційного керованого озброєння, переважної більшості боєприпасів, стрілецької зброї і багато іншого⁵.

По-третє, структура та нормативно-правова база функціонування ОПК України не забезпечують залучення приватних інвестицій, зокрема й іноземних, у його розвиток^{6,7}.

По-четверте, науковий потенціал Національної академії наук України та університетської науки слабо або зовсім не використовується в інноваційному процесі розробок та виробництва нових ОВСТ. Це також стосується системи підготовки кадрів для ОПК.

У 2015 році у зв'язку з подіями в Криму та на Сході України Національна академія наук України започаткувала виконання цільової науково-технічної програми «Дослідження і розробки з

⁴ Методологічні аспекти оцінки стану військово-технічної політики та її складових : наук.-метод. видання / В. П. Горбулін (кер. авт. кол.), В. В. Зубарев, О. П. Кутвий, О. О. Свергунов, С. М. Химченко. – Київ : Інтертехнологія, 2009. – 208 с.

⁵ Розвиток ОПК – першочергова справа сьогодні // Defence-ua. 07.11.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://defence-ua.com/index.php/statti/3667-rozvytok-opk-pershocherhova-sprava-sohodennya>.

⁶ Гавриш О. Долучення підприємств ОПК до світових фондових ринків: проблеми законодавства та роль держави. Регіональний філіал НІСД у м. Дніпропетровську. 08.08.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/august08/06.htm>

⁷ Створено лігу оборонних підприємств України – потужне об'єднання приватного сектору ОПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ldc.org.ua/stvorenno-ligu-oboronnih-pidpriemstv-ukrayini-potuzhne-ob-yednannya-privatnogo-sektoru-opk/>

проблем підвищення обороноздатності і безпеки держави». У рамках цієї програми посилилася взаємодія з питань інноваційних розробок між НАН України і МО України, Генеральним штабом ЗСУ, Державним концерном «Укроборонпром», Державним космічним агентством України та підприємствами ОП (зокрема, ДП «КБ «Південне» імені М. К. Янгеля», ДП «Науково-виробничий комплекс газотурбобудування «Зоря» – «Машпроект», ДП «Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро «Прогрес» імені академіка О. Г. Івченка» тощо)⁸. Однак взаємодія фундаментальної і прикладної науки, розробників і виробників, замовників і експлуатантів озброєння все ще не відповідає вимогам сьогодення щодо розширення інновацій для забезпечення національної безпеки і оборони.

По-п'яте, ускладнені процедури видачі ліцензій для імпорту та експорту ТВП та ТПВ суб'єктам господарювання. Експортний потенціал української оборонної промисловості в рамках ВТС практично не використовувався для інвестиційного та інноваційного її розвитку. Відзначають критичну залежність українського ОПК від експортних комплектуючих (на рівні 80–90 % від загального обсягу фінансових надходжень)⁹.

По-шосте, ускладнена процедура комерціалізації військових технологій та забезпечення ширшого їх застосування у цивільних розробках. Промисловий потенціал української оборонної промисловості також неефективно використовується для виробництва товарів подвійного та цивільного використання і розвитку економіки держави в цілому.

У 2018 році була затверджена Стратегія розвитку ОПК України на період до 2028 року¹⁰ як документ державної військово-про-

⁸ Академія представила результати виконання нової бюджетної програми у 2018 році. НАНУ. 22.02.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=4651>

⁹ Гавриш О. Долучення підприємств ОПК до світових фондових ринків: проблеми законодавства та роль держави. Регіональний філіал НІСД у м. Дніпропетровську. 08.08.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/august08/06.htm>

¹⁰ Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 20 червня 2018 року № 442-р «Про схвалення Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/>

мислової політики України та довгострокового стратегічного планування у сфері національної безпеки і оборони. Її розробка та затвердження передбачені п. 4. «*Забезпечення розвитку систем сектору безпеки і оборони*» Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України¹¹.

Актуальним питанням у рамках науково-методичного забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку ОП держави є вивчення світового досвіду формування загальних та інвестиційно-інноваційних стратегій розвитку ОПК або окремих його галузей, корпорацій і підприємств (компаній) та їх реалізації. Такий досвід має враховуватися в проектах документів з реалізації Стратегії розвитку ОПК, що розробляються в Україні. Йдеться, зокрема, про визначені Законом України «Про національну безпеку України» проектів правових актів щодо проведення огляду оборонно-промислового комплексу¹².

Важливим питанням також є вивчення світового досвіду впливу на економіку держав через механізми реалізації стратегій розвитку ОПК. У Стратегії національної безпеки України¹³ (п. 4.9. «Забезпечення економічної безпеки») зафіксовано, що «ключовою умовою нової якості економічного зростання є забезпечення економічної безпеки шляхом» (*серед іншого*) розвитку ОПК як потужного високотехнологічного сектору економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації.

Аналіз визначених Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України (п. 3.15. Концепції) завдань стосовно розвитку ОПК показує, що для їх вирішення необхідно використовувати методи

¹¹ Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>

¹² Йдеться про положення статті 27, відповідно питань ОПК, Закону України «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page2>

¹³ Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

стратегічного управління на основі інвестиційно-інноваційних стратегій. Застосування таких стратегій дає змогу комплексно та раціонально використовувати потенціал фундаментальної та прикладної науки, промислового виробництва, системи підготовки кадрів та інвестиційних ресурсів з виробництва нових ОВСТ.

З урахуванням зазначеного в роботі проаналізовано наукові, аналітичні та нормативно-правові матеріали за напрямками:

- визначення методологічних проблем у сфері інвестицій та інновацій в ОПК;
- формування та реалізація інвестиційно-інноваційних стратегій розвитку ОПК у провідних країнах;
- взаємодія країн НАТО та ЄС в рамках стратегій виробництва ОВСТ та розвитку ОПК;
- функціонування та інвестиційно-інноваційний розвиток ОПК України і ймовірність виникнення потенціальних ризиків у цій сфері;
- розроблення рекомендацій щодо інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК України.

Розділ 1

ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВ З РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ОПК

Нині у провідних державах стратегії розвитку ОПК формують виходячи із загроз національній безпеці, зокрема й воєнних загроз. Спрощено цей процес можна представити у лінійному вигляді (рис. 1.1). Хоча реально цей процес має зворотні зв'язки на всіх етапах стратегічного планування. Із використанням оцінок цих загроз формуються стратегії національної безпеки, стратегії воєнної безпеки та інші документи довгострокового стратегічного планування. На основі таких документів стратегічного планування, тенденцій розвитку науково-технічного прогресу та наявних технологій формуються стратегії розвитку ОВСТ та стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК.

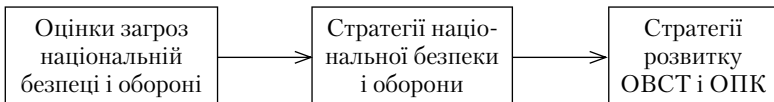

Рис. 1.1. Стратегії розвитку ОПК у системі стратегічного планування оборони держави

Враховуючи (перманентну) зміну загроз, постійно уточнюються як стратегії національної безпеки і оборони, так і стратегії розвитку ОВСТ і ОПК. Процесу розроблення сучасної зброї передують про-

гнозування потенційних воєнних загроз і вироблення загальної концепції контрзаходів. Тому далі проаналізуємо процеси стратегічного планування, що впливають на формування стратегій розвитку нових ОВСТ і ОПК.

Особливості діяльності провідних країн з реалізації інвестиційно-інноваційних стратегій як розвитку, так і реформування ОПК проявляються в тому, що вони намагаються завжди зберегти наявний технологічний та кадровий потенціал ОП.

1.1. Політика держав з оцінки загроз для забезпечення національної безпеки і оборони

США. У другому десятилітті XXI ст. у США з'явилося багато наукових досліджень, доповідей корпорації RAND, звітів комісії Конгресу США і аналітичних робіт з оцінювання нових загроз національній безпеці і обороні США, зокрема з боку КНР та РФ, а також розробок заходів зі зменшення або усунення таких загроз. Одним із напрямів їх усунення або зменшення розглядається недопущення втрати технологічної та інноваційної переваги над КНР та РФ за рахунок інвестиційно-інноваційного розвитку оборонної промисловості й реалізації розробок проектів високотехнологічних систем озброєнь¹⁴. Зокрема, США турбує дедалі більша економічна могутність КНР, що, як очікується, має забезпечити КНР перевагу над США за номінальним обсягом ВВП уже в 2024 році. Американські експерти відзначають, що Китай досяг успіхів у створенні інтегрованої системи протиповітряної оборони та реалізації стратегії ізоляції театру воєнних дій (*Anti Access/Area Denial (A2/AD), обмеження доступу і маневру*). Відзначається китайський прогрес у протисупутниковій зброї, розробці інших нових систем зброї, таких як протикорабельні балістичні ракети, нарощуванні арсеналу неядерних високоточних балістичних і крилатих ракет, розви-

¹⁴ Avangard and Poseidon: Russia's 15,000 mph Missile and Sea Drone are too Quick for the West. The Sunday Times. 18.11.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.thetimes.co.uk/article/avangard-and-poseidon-russias-15-000mph-missile-and-sea-drone-are-too-quick-for-the-west-tjp309lf7>

тку підводного флоту тощо. Заступник міністра оборони США Френк Кендалл на початку 2014 року заявив, що останнім часом США починають втрачати військово-технологічну перевагу, яку вони мали протягом останніх 25 років, поступаючись Китаю та іншим країнам¹⁵.

Експерти лондонського Міжнародного інституту стратегічних досліджень (International Institute for Strategic Studies, IISS) у щорічній доповіді «Військовий баланс», опублікованій на початку 2018 року, звернули увагу на те, що¹⁶: процеси модернізації збройних сил, розвиток оборонної промисловості та військових технологій Китаю проходять набагато швидше, ніж того очікувала значна частина аналітиків.

У доповіді IISS відзначається, що розвиток технологій і оборонної промисловості Китаю, зокрема ракетних технологій до 2020 року, ймовірно може змусити США та його європейських союзників переглянути не тільки тактику і процедури, а й напрями розвитку власних бойових аерокосмічних програм. Швидкість прогресу модернізації збройних сил Китаю і розвитку його технічних можливостей вражає. На озброєнні КНР – міжконтинентальні балістичні ракети й винищувачі п'ятого покоління. У 2017 році був спущений на воду корпус першого нового великого ракетного міноносця типу 055. Китай будує свій другий авіаносець. Китайська ОП розбила та освоїла серійне виробництво практично всіх типів безпілотних літальних апаратів¹⁷. Експерти IISS відзначають, що в КНР є одна прагматична стратегічна мета, для досягнення якої розбудовуються нові системи зброї і оборонна промисловість. КНР у разі військового конфлікту зі США вже сьогодні може змусити американські збройні сили діяти далеко від своїх берегів, по можливості – на іншому боці Тихого океану.

Наукові дослідження з оцінювання загроз для забезпечення

¹⁵ Пентагон: Военное развитие Китая бросает вызов США. – ИА «Взгляд». 29.01.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vz.ru/news/2014/1/29/670113.html>

¹⁶ Как Китай стал глобальным игроком на рынке оружия и почему это тревожит Запад. – BBC. 13.02.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bbc.com/russian/features-43048566>

¹⁷ Там само.

національної безпеки і оборони проводяться також у РФ. Наприклад, на воєнно-науковій конференції Академії воєнних наук, проведеної 2 березня 2019 року разом із ГШ ЗС РФ, РАН, силовими структурами, обговорювалися питання розвитку військової стратегії в сучасних умовах, актуальні проблеми будівництва і підготовки ЗС РФ¹⁸.

1.2. Формування стратегій національної безпеки та стратегій забезпечення оборони

Тривога щодо можливої втрати США технологічної переваги перед КНР виникла ще у 2014 році на рівні експертів та керівництва МО США. Зокрема, того року американським Центром стратегічних і бюджетних оцінок (Center for Strategic and Budgetary Assessments, CSBA) була опублікована доповідь колишнього заступника морського міністра США Роберта Мартінейджа «До нової стратегії компенсації: використання довгострокових переваг США для відновлення глобальних можливостей щодо проектування сили» (Toward a New Offset Strategy: Exploiting U.S. Long-term Advantages to Restore U. S. Global Power Projection Capability)¹⁹. У цій доповіді, як ідея, була висунута «Третя стратегія компенсації» (ТСК, Third Offset Strategy, TOS). Згодом, 15 листопада 2014 року, міністром оборони США Чаком Гейгелем у меморандумі була сформульована Оборонна інноваційна ініціатива (Defense Innovation Initiative, DII), націлена на «збереження і зміцнення військової переваги США в ХХІ столітті» в умовах зростання бюджетних обмежень і «ерозії американського домінування у ключових сферах ведення бойових дій»^{20, 21}.

¹⁸ Герасимов В. Генштаб планирует удары // Еженедельник ВПК. – Выпуск № 9 (772) за 12 марта 2019 года.

¹⁹ Robert Martinage. Toward a New Offset Strategy. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://csbaonline.org/uploads/documents/Offset-Strategy-Web.pdf>.

²⁰ Defense Innovation Initiative. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.defense.gov/pubs/OSD013411-14.pdf>.

²¹ Кашин Василий, Магдалинская Юлия. Третья стратегия компенсации министерства обороны США. Periscope 2. 31.07.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://periscope2.ru/2017/07/31/8699/>.

Основною ідеєю ДІІ є зміцнення американської переваги перед ймовірним противником за рахунок «інтелектуальних» технологічних рішень, які забезпечують інноваційний розвиток ОП. Серед них:

- удосконалення системи керування оборонними науково-дослідними та дослідно-конструкторськими роботами з метою посилити ефективність роботи ОП та наукового комплексу США;
- створення довгострокової програми планування оборонних НДДКР, у рамках якої будуть активізовані інноваційні процеси, зокрема, ідентифіковані, створені й доведені до фази серійного виробництва «проривні» технології;
- активізація роботи з моделювання ситуацій, проведення командних навчань, ігор з метою вироблення інноваційних альтернативних шляхів вирішення завдань, поставлених перед ЗС США та ОП;
- розробка нових концепцій проведення операцій з метою кращого залучення наявних технологічних та фінансових ресурсів;
- проведення серії заходів щодо вдосконалення керування самого міністерства оборони США.

Ч. Гейгель у згаданому меморандумі відзначив, що США реалізують «Третю стратегію компенсації», маючи на меті створити технологічну перевагу над конкурентами за рахунок розвитку інновацій, технологій і ОП на майбутні десятиліття²².

Для реалізації «Третьої стратегії компенсації» США прагнуть використовувати досвід минулого, коли вдалося успішно здійснити подібний комплекс заходів, що «привело до зміни ландшафту в сфері безпеки».

У ході «Першої стратегії компенсації» при президентові США Дуайті Ейзенхауері в 1950-х роках була розпочата програма «Нового вигляду» (New Look) збройних сил США. Цією програмою передбачалося: здійснити розвиток ОП з розробки нових систем ядерної зброї і засобів її доставки; організувати серійне виробництво і насичення військ такими системами, що дозволяло забезпе-

²² Defense Innovation Initiative. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.defense.gov/pubs/OSD013411-14.pdf>

чити суттєву технологічну перевагу над противником. «Перша стратегія компенсації» вичерпала себе наприкінці 1960-х років. Вона також справила помітний вплив на цивільну економіку. У той період була створена атомна промисловість і енергетика, ракетна і космічна промисловість, на новий рівень розвитку вийшла авіаційна промисловість.

У ході «Другої стратегії компенсації» (1970–1980-ті роки) у США була проведена серія реформ і реалізована низка технологічних програм з розвитку науки і ОП, що ознаменувалося насиченням військ високоточною зброєю, сучасними засобами розвідки і управління, застосуванням стелс-технологій (stealth-технологій), нанотехнологій та ін. Їх вплив на цивільну економіку проявився в електронній промисловості, промисловості інформаційно-комунікаційних систем, у тому числі космічного базування. На основі військових технологій «Другої стратегії компенсації» були створені супутникова навігаційна система GPS, мережа Інтернет і багато інших сучасних систем зв'язку, дистанційного зондування землі тощо. Також на їх основі одержала подальший розвиток авіаційна, ракетна і космічна промисловість. Тому «Друга стратегія компенсації» розглядається в США як безпрецедентний успіх, початок нового «американського методу ведення війни» і зразок, який повинен повторюватися в майбутньому.

В оборонній інноваційній ініціативі міністра оборони США 2014 року для відповіді на технологічні виклики національній безпеці і обороні з боку КНР і РФ передбачалося зробити акцент на галузях технологій, у яких США мали міцну і стійку перевагу: штучний інтелект, робототехніка, нанотехнології тощо. Успіх у цих технологіях дозволив би сформуванню Глобальної ударно-розвідувальної мережі (Global Surveillance and Strike Network) і відновити американську всеосяжну технологічну перевагу. Для цього в доповіді пропонувалися проекти та конкретні заходи, які дозволяли уточнити напрями робіт з розробки нових військових технологій і стратегій розвитку ОП²³:

²³ Defense Innovation Initiative. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.defense.gov/pubs/OSD013411-14.pdf>

- створення лінійки БПЛА різного призначення, у тому числі з великою тривалістю польоту і можливістю дозаправлення в повітрі. Одним із варіантів була запропонована можливість створення на основі БПЛА комплексу систем щодо страхування від наслідків ураження противником космічних об'єктів інформаційної інфраструктури США, здатних взяти на себе забезпечення зв'язку, навігації, спостереження тощо;
- нарощування власних можливостей ураження космічних цілей, що дозволяє обмежити противника в завданні ударів по американських супутникових системах;
- розширення географії застосування підводних технологій за рахунок прискореного розвитку безпілотних підводних апаратів. Мова йде, зокрема, про нові технології акумуляторів, підводного зв'язку, автономного управління;
- розширення можливостей підводних технологій з доставки корисного навантаження до цілей, починаючи від удосконалювання нових модулів корисного навантаження для атомних багатоцільових підводних човнів типу Virginia (Virginia Payload Module) до створення донних і буксируваних модулів корисного навантаження, у тому числі оснащених модифікованими варіантами крилатих ракет Tomahawk і зенітних ракет сімейства Standard;
- розширення географії розгортання стаціонарних і мобільних мереж донних сенсорів;
- нових сімейств морської мінної зброї для застосування із землі, моря і повітря, а також нового типу протичовневої зброї великої дальності;
- інвестиції у прискорену розробку електромагнітних гармат і зброї спрямованої енергії (лазерної, мікрохвильової тощо), що дає змогу змінити нинішнє несприятливе співвідношення у вартості балістичних ракет і засобів захисту від них і забезпечити захист кораблів-авіаносців та периферійних баз;
- створення нових сімейств систем для ураження сенсорів противника (системи на мікрохвильовому випромінюванні, лазерні системи, системи РЕБ тощо);

- прискорена розробка технології автоматизованого дозавправлення паливом у повітрі;
- прискорена розробка стратегічного бомбардувальника нового покоління LRS-B;
- розробка висотних БПЛА з великою тривалістю польоту (за аналогією з RQ-4 Global Hawk), здатних діяти в зоні ураження засобів ППО противника;
- розробка власних «наземних локальних систем A2/AD» на основі систем ППО малої і середньої дальності, берегових протикорабельних ракетних комплексів, ракет «поверхня-поверхня», морських мін і безпілотних підводних апаратів.

Зокрема, Ч. Гейгель у своєму програмному виступі, присвяченому ДП у листопаді 2014 року, називав такі пріоритети технологічного розвитку ОП, як робототехніка, автономні системи (роботизовані системи з використанням штучного інтелекту), мініатюризація (на основі нанотехнологій), робота з великими масивами даних, перспективні технології виробництва, включаючи 3D-друк тощо.

Водночас у заявах заступника міністра оборони США Роберта Ворка в 2015–2016 роках вказувалися такі пріоритети стратегії розвитку ОП і науки, що визначені в TOS у сфері інформаційних технологій:

- машини, що самостійно навчаються, та технології штучного інтелекту для побудови роботизованих систем керування;
- інтерфейси між людиною і машинами, включаючи системи відображення інформації, які дозволяють операторам приймати обґрунтовані рішення;
- взаємодія пілотованих і безпілотних систем у бойових умовах;
- створення автономних систем, захищених від кібератак²⁴.

Більшість із названих пріоритетів TOS збігаються з магістральними напрямками розвитку і цивільної високотехнологічної промисловості та економіки держави, де відбувається роботизація

²⁴ Cheryl Pellerin. Learning Systems, Autonomy and Human-Machine Teaming // DoD News, Defense Media Activity. 13.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://science.dodlive.mil/2015/11/13/learning-systems-autonomy-and-human-machine-teaming/>

промисловості та сфери послуг, впровадження безпілотного транспорту, розширення використання великих масивів даних, 3D-друк тощо. Тісна інтеграція між оборонною промисловістю, наукою і цивільним бізнесом також відіграє принципову роль у «Третій стратегії компенсації». Наприклад, починаючи з 2014 року МО США наростило зусилля з налагодження взаємодії з компаніями Кремнієвої долини, де був відкритий спеціальний офіс військового відомства²⁵.

Таким чином, уже з 2014 року стало цілком очевидним, що в довгостроковій перспективі у США в протиборстві з Китаєм та РФ використовується, по суті, технологічна перевага, ґрунтована на динамічній приватній інноваційній економіці.

На основі проведених оцінок воєнно-політичного і стратегічного становища США 18 грудня 2017 року була оприлюднена Стратегія національної безпеки США (National Security Strategy, NSS), у якій сформульовані загрози національній безпеці і обороні в перспективі²⁶. У цій Стратегії особлива увага приділяється країнам, що намагаються «розмити американську безпеку і процвітання», зокрема Росії та КНР, Ірану та КНДР. 19 січня 2018 року міністерством оборони США була представлена нова Стратегія національної оборони США (National Defense Strategy, NDS)²⁷. У цьому документі сформульовано ключові цілі та завдання ЗС для забезпечення «безпеки і лідерства» США на глобальній арені в умовах настання епохи багатополярного миру.

2 лютого 2018 року оборонне відомство США представило також новий документ під назвою «Огляд ядерної політики» (Nuclear Posture Review, NPR), який фактично є оновленою ядерною стратегією, у якій визначено завдання щодо розвитку СЯС США.

²⁵ Mackenzie Eaglen. What is the Third Offset Strategy? Realcleardefense. 15.02.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.realcleardefense.com/articles/2016/02/16/what_is_the_third_offset_strategy_109034.html

²⁶ National Security Strategy of the United States of America. USA. – 2017. – 18 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905-1.pdf>

²⁷ National Defense Strategy of the United States of America. USA. – 2018. – 19 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://admin.govexec.com/media/20180118173223431.pdf>

У цьому документі Росія та Китай представлені як головні потенційні суперники США²⁸. Крім того, в США розробляється Всебічний огляд стану та перспектив розвитку збройних сил (Quadrennial Defense Review, QDR), або Чотирирічний огляд оборонної політики, у якому передбачено викласти конкретизовані цілі і завдання розвитку та технічного оснащення ЗС США для підготовки їх до майбутнього шляхом вибудовування нового балансу оборонної діяльності в умовах зростання фінансових обмежень. Попередній QDR був оприлюднений у 2014 році²⁹.

На основі NSS, NDS в США розроблено та розробляються також низка важливих документів стратегічного планування, що уточнюють та конкретизують політику США у сферах космічної діяльності, кіберпросторі, розвитку ОБСТ на основі роботизованих систем і штучного інтелекту тощо. Зокрема, у США повідомили, що з урахуванням NSS, NDS та NPR розроблено Стратегію розвитку ПРО (Ballistic Missile Defense Review, BMDR), що визначає пріоритети розвитку систем ПРО різного призначення. За заявою президента США Д. Трампа 14 березня 2018 року, США розглядають космос у стратегії національної безпеки як окремий простір бойових дій та планують реалізувати низку програм щодо зменшення загроз для США в ньому. Президент США також відзначив можливість створення спеціалізованих військ для ведення бойових дій у космічному просторі³⁰ та дав у 2018 році відповідні розпорядження для їх створення.

Відомі дані про бюджет США на 2018, 2019 та 2020 роки підтверджують те, що пріоритетність ТОС лише підсилюється. У бюджетах МО США витрати по розділу «НДДКР, випробування і оцінки» (Research, Development, Test, and Evaluation, RDT&E)

²⁸ Nuclear Posture Review. USA. – 2018. – 2 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>

²⁹ Quadrennial Defense Review. USA. – 2014. – 2 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.acqnotes.com/Attachments/2014%20Quadrennial%20Defense%20Review.pdf>

³⁰ Ходаренко М. Звездные войны: когда космос станет полем боя // Gazeta.ru. 15.03.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gazeta.ru/army/2018/03/15/11684041.shtml>

збільшуються. Зокрема, оборонний бюджет США на 2019 фінансовий рік (ф. р.) затверджено на рівні 716 млрд дол., а в проекті такого бюджету на 2020 ф. р. закладено витрати у сумі 750 млрд дол.

Для порівняння: КНР офіційно планує, як було заявлено 5 березня 2019 року під час другої сесії Всекитайських зборів народних представників 13-го скликання, що видатки на оборону в 2019 році становитимуть 1,19 трлн юанів (177,61 млрд дол.), що на 7,5 % більше, ніж у 2018 році. Зокрема, в 2016 році оборонні видатки були збільшені на 7,6 %, у 2017-му – на 7 % і в 2018 році – на 8,1 %. Згідно з офіційними китайськими даними, оборонні бюджети в ці роки становили 896,9 млрд юанів (2016), 1,044 трлн юанів (2017) і 1,107 трлн юанів (2018)³¹. Показники на 2019 рік відповідають тенденції вповільнення росту військових видатків КНР і приведуть до незначного зниження частки цих видатків стосовно ВВП: з 1,22 до 1,20 %. Згідно з офіційною інформацією КНР, реформи включають підвищення боєздатності НВА Китаю, посилення акценту на військово-цивільній інтеграції та прискоренні впровадження інновацій в галузі оборонних технологій. Як повідомило інформаційне агентство Jane's Defence Weekly, беручи до уваги останній напрям, слід зазначити, що в останні місяці Китай заявив про реалізацію низки важливих військово-технічних проектів відповідно до цілей досягнення статусу «великої держави» до середини 2020-х років. Серед розробок: наземні лазерні системи, балістичні ракети близької і середньої дальності, початок будівництва третього авіаносця і випробувань есмінця типу 055³².

Частка офіційних оборонних видатків КНР стосовно ВВП залишається невеликою за світовими стандартами. Показник в 1,2–1,3 % ВВП – значно нижчий від середнього світового рівня, що становить близько 2 %. Проте у США та країнах Західної Європи вважають, що Китай виключає з офіційного бюджету низку статей, пов'язаних з обороною, включаючи пенсії та військово-цивільні

³¹ В 2019 году Китай вновь увеличит расходы на оборону. ЦАМТО. 06.03.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.armstrade.org/includes/periodics/mainnews/2019/0306/092851314/detail.shtml>

³² Там само.

дослідження і розробки. Із урахуванням цих відсутніх елементів щорічні видатки Китаю на оборону в 2019 році можуть становити близько 1,5 % ВВП, або 1,5 трлн юанів.

1.3. Стратегії розвитку ОВСТ та інвестиційно-інноваційні стратегії розвитку ОПК

Стратегії розвитку національної оборонної промисловості США, а також стратегії розвитку окремих компаній держави формуються на основі Стратегії національної безпеки, Стратегії національної оборони, Огляду ядерної політики, Всебічного огляду стану та перспектив розвитку збройних сил, довгострокових цілей та завдань військово-технічної політики з технічного оснащення ЗС та ІВФ. У рамках такої ВТП у США формуються довгострокові плани розробок та закупівлі ОВСТ. Такі плани можуть охоплювати терміни до 30 років з постійним їх коригуванням з огляду на цілі та завдання документів стратегічного планування забезпечення національної безпеки, оборони та розвитку держави. За 2017–2018 роки у США вже розроблено та затверджено низку документів стратегічного планування, які враховують зміни воєнно-політичної обстановки у світі, нові воєнні загрози та напрями їх зменшення, стан економіки США та результати науково-технічного прогресу.

На підставі положень основних документів Стратегічного планування (NSS, NDS, QDR, NPR, BMDR тощо) здійснюється реалізація стратегічних програм і проектів з технічного оснащення ЗС та ІВФ на період до 30 років, вартість яких узгоджується в Конгресі та МО США. Зокрема, формуються:

- плани та нова розширена програма будівництва кораблів ВМС, щоб довести їх кількість до 350 одиниць у 2048 році;
- програма Long-Range Strike Bomber (LRS-B) з розробки і закупівлі стратегічного бомбардувальника B-21 Raider, який розробляється та планується до виробництва консорціумом на чолі з компанією Northrop Grumman. Спочатку на цю програму планувалося виділити 93 млрд дол., однак у листопаді 2017 року Конгрес США збільшив вартість програми до 97 млрд дол.

Заплановано прийняти на озброєння цей літак в середині 20-х років XXI ст. та побудувати до 100 таких літаків; на озброєнні цей літак передбачається утримувати до 70-х років XXI ст. ВПС США станом на квітень 2018 року завершили розробку та затвердили попередній ескізний проект нового стратегічного бомбардувальника В-21. У 2019 році ВПС США планують витратити на програму створення та освоєння виробництва літака В-21 2,3 млрд дол.;

- програма розвитку, модернізації та оснащення нових крилатих ракет (типу Tomahawk) морського, повітряного та наземного базування ядерними боеголовками. МО США планує одержати 16 млрд дол. на її реалізацію;
- програма будівництва 12 ПЛАРБ нового покоління типу Columbia для заміни 14 стратегічних субмарин класу Ohio. Вартість програми розробки та виробництва 12 ПЛАРБ оцінюється в 97 млрд дол., з яких 12 млрд піде на науково-дослідні розробки, 85,1 млрд – безпосередньо на закупівлю всіх човнів серії. Вартість головного ПЧАРБ оцінюється в 7,3 млрд дол., наступних – орієнтовно по 6 млрд.

Керівник програми управління стратегічних систем ВМС США адмірал Террі Дж. Бенедікт вважає, що головна ПЧАРБ USS Columbia (SSBN-826) буде готова зробити перше бойове патрулювання в 2031 році. Спуск на воду стратегічної ядерної субмарини очікується в 2028 році³³.

Будівництво першого такого підводного човна почнеться в 2021 році, а будівництво всіх 12 одиниць планується завершити в 2035-му. Термін життєвого циклу – 42 роки. Заплановано, що нові ПЧАРБ перебуватимуть на озброєнні до 80-х років XXI ст. На кожній субмарині буде 16 БРПЧ типу Trident II D5. Перші човни оснащуватимуться ракетами Trident II D5. У майбутньому ВМС не виключають можливості створення нової БРПЧ. Над цим проектом спільно працюють ВМС і ВПС.

³³ Otto Kreisher. Navy Optimistic Nuclear Sub USS Columbia Will be Ready for First Deterrence Patrol in 2031. USNI News. 16.04.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://news.usni.org/2018/04/16/navy-optimistic-nuclear-sub-uss-columbia-will-ready-first-deterrence-patrol-2031>

На основі нових програм розвитку озброєння або окремих проєктів розробок та виробництва ОБСТ в США здійснюється розробка стратегій розвитку компаній оборонної промисловості. Наприклад, за даними ЗМІ Jane's 360 і Defense News, корпорація США General Dynamics у найближчі роки інвестує майже два мільярди доларів у технологічне оновлення своїх виробничих потужностей, щоб задовольнити потреби зростаючого флоту США на перспективу до 30 років. Близько 1,7 млрд дол. планується вкласти в переоснащення підприємства Electric Boat у шт. Коннектикут, де будуть, відповідно до перспективних планів розвитку ОБСТ, виробляти частини підводного човна з балістичними ракетами типу Columbia. Компанія General Dynamics також розділить 200 млн дол. інвестицій між заводом Bath Iron Works у шт. Мен, на якому виробляють есмінці, і підприємством NASSCO у каліфорнійському Сан-Дієго, де будують допоміжні кораблі³⁴.

У рамках іншої довгострокової програми створення та освоєння виробництва літака B-21 Raider паралельно тривають роботи з «інженерної фази виробництва» (формування кооперації виробників, розвитку виробництва тощо) і «зниження технологічних ризиків» (розвитку технологій виробництва тощо). Уже поставлений перший набір програмного забезпечення для моделювання функціонування літака³⁵.

Для підтримки інноваційного розвитку ОП в бюджеті МО США щорічно виділяється 60–70 млрд дол. на НДДКР. За заявою міністра оборони США, передбачається в 2020 ф. р. витрати за цією статтею збільшити до 100 млрд дол. Більшість із цих коштів йдуть в компанії ОП на НДДКР з розробки та організації серійного виробництва нових ОБСТ, виготовлення демонстраторів технологій тощо.

³⁴ Американским верфям предстоит переоснащение // Еженедельник ВПК. Выпуск № 4 (717). – 2018. – 30 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.vpk-news.ru/articles/41017>

³⁵ B-21 Bomber Finishes Preliminary Design Review, and Air Force Official Is 'Comfortable' with Progress // Los Angeles Times. 18.04.20018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.defense-aerospace.com/article-view/release/192602/b_21-bomber-finishes-preliminary-design-review.html; B-21. Рассмотрен эскизный проект самолета // Военный паритет. 20.04.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forum.militaryparitet.com/viewtopic.php?id=20331>

За наведеною вище схемою інноваційного розвитку ОП працюють у Великій Британії, Франції, Німеччині та інших країнах НАТО. Наприклад, у Франції формуються семирічні програми закупівель. Так, Сенат Франції 29 травня 2018 року ухвалив запропонований міністерством оборони держави закон про військові програми на 2019–2025 роки (Loi de programmation militaire – LPM). Раніше, 27 березня 2018 року, цей проект закону був схвалений Національною асамблеєю Франції. Метою згаданого закону є модернізація ЗС, досягнення до 2025 року встановленого в НАТО стандарту з витрат на оборону – 2 % ВВП, довгострокове планування закупівель ОВСТ і, відповідно, довгострокове планування розвитку ОП для виробництва озброєнь. Закон передбачає протягом 2019–2025 років асигнування на оборону 295 млрд євро (342 млрд дол.), зокрема близько 198 млрд євро до 2023 року. Міністерство оборони Франції заявило, що закон дозволить суттєво зміцнити збройні сили та підсилити низку стратегічних систем ОВСТ (патрульні кораблі, танкери, авіаційні системи, броньовані машини тощо), модернізувати устаткування для виробництва ОВСТ й інвестувати в інновації, у тому числі в системи розвідки, та розширити стратегічну співпрацю з іншими країнами, зокрема ВТС³⁶.

Китай. Значний обсяг роботи з реформування та інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК КНР було проведено в 1998–2005 роках. На той час вся ОП була реорганізована і зведена в 11 корпорацій.

У 2008 році китайські корпорації AVIC I та AVIC II були об'єднані в єдину корпорацію AVIC. До складу нової корпорації увійшло понад 200 підприємств із 500 тисячами працівників. У 2011 році співвідношення військового і цивільного бізнесу AVIC становило 2/3. У перспективі планується його знизити до рівня 1/4. Активи корпорації AVIC на момент її утворення у 2008 році становили 310 млрд юанів (49 млрд дол.). У 2011 році вони зросли до більш ніж 520 млрд юанів (82 млрд дол.). Доходи від продажу

³⁶ Сенат Франції одобрив «Закон о военных программах». ЦАМТО. 01.06.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.armstrade.org/includes/periodics/news/2018/0601/114047042/detail.shtml>

з 2008 року збільшилися з 151,1 млрд юанів до понад 250 млрд юанів (39,7 млрд дол.) в 2011 році; прибуток виріс із 6,9 млрд юанів до більш ніж 12 млрд юанів (1,9 млрд дол.) в 2011 році. До 2020 року AVIC ставить перед собою мету довести річний обсяг продажу продукції до 1 трлн юанів (159 млрд дол.). Нині корпорація AVIC перетворилася на багатопрофільну промислову міжнародну корпорацію, яка стала також важливим фактором забезпечення національної безпеки КНР і локомотивом національної економіки – адже 1 юань ВВП, створений у китайській авіаційній промисловості, веде до створення 15 юанів ВВП в інших секторах економіки.

Станом на 2016 рік китайський ОПК представлено десятима гігантськими державними корпораціями: Norinco Group, China South Industries Group Corporation (спеціалізуються переважно на озброєнні сухопутних військ), AVIC (авіаційна техніка), CASC і CASIC (ракетна зброя і космос), CSSC і CSIC (суднобудування і виробництво військово-морської техніки), CNNC і CNECC (ядерне устаткування і матеріали для спорудження ядерних об'єктів). Концерн CETC є основним виробником військової електроніки. Ще однією корпорацією ОПК, що існує окремо, є Китайська академія інженерної фізики, відповідальна за проектування і розробку ядерних боєприпасів³⁷.

Китайський ОПК – це досить диверсифікована структура виробництва. Обсяг виробництва ПВП у рамках великих військово-промислових конгломератів становить, як правило, не більше ніж 10–15 % загального обсягу продажу. Таким чином, у співтоваристві гігантських диверсифікованих промислових компаній ОПК виробляється надзвичайно широкий асортимент цивільної продукції, зокрема багато видів верстатів, устаткування для нафтогазового комплексу, промислової і споживчої електроніки, програмного забезпечення, телекомунікаційної галузі, залізничного і морського транспорту, автомобілів. Вони мають досвід реалізації складних інжинірингових проектів за кордоном. Китайські компанії ОПК

³⁷ Кашин В. Сопряжение экономик // Lenta.ru. 30.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://lenta.ru/articles/2016/03/30/relationswithdragon/>

у сфері суто військового виробництва підсилюють свої позиції на світовому ринку зброї. Багато компаній у КНР також здійснює експортно-імпорتنі операції. Здебільшого це експортно-імпортні підрозділи ракетних холдингів, наприклад компанія CPMIEC, що продає ракетну зброю, яку виготовляють компанії CASIC і CASC, і закуповує для них комплектуючі та устаткування. Однак в деяких випадках корпорації можуть самостійно вести експортно-імпортні операції – наприклад Norinco Group.

Крім великого обсягу формальних санкцій, китайські військово-промислові корпорації стикаються із ширшими неформалізованими обмеженнями, наприклад, на закупівлю устаткування і співпрацю з американськими партнерами. Китайські компанії мають значний досвід роботи в умовах санкцій та їх «обходу» і використовують можливості китайського та закордонного бізнесу, зацікавленого у впливових китайських партнерах.

У деяких випадках військово-промислові компанії (наприклад, Norinco), по суті, перетворюються на економічних агентів КНР, відповідальних за ведення бізнесу з підсанкційними країнами або країнами зі специфічними умовами ведення бізнесу. Наприклад, Norinco реалізувала проекти з будівництва ліній метрополітену в Тегерані. Компанія має досвід у галузі електрифікації залізниць, сонячної і традиційної енергетики. На основі свого багаторічного диверсифікованого бізнесу в країнах Близького Сходу Norinco створила власний нафтовий підрозділ Zhenhua Oil, який займається нафтовидобутком, нафтотрейдингом і нафтопереробкою.

Нині тривають процеси реформування китайського ОПК. У 2016 році в країні була створена корпорація Aircraft Engine Corporation of China (АЕСС), яка спеціалізується на розробці, виробництві, обслуговуванні та ремонті авіаційних двигунів для бойової і цивільної авіації.

У відповідь на американську ТОС, яка переслідує мету недопущення китайського технологічного домінування, у КНР на початку 2017 року був заснований спеціальний державний орган – Центральна комісія з інтегрованого військового і цивільного розвитку. Її завданням, наскільки вдалося з'ясувати, є концентрація ресурсів

на невеликій кількості ключових «проривних» напрямів науки та техніки. Показником важливості нової структури стало те, що її очолив особисто голова КНР, генеральний секретар ЦК КПК, голова Центральної військової ради КНР Сі Цзіньпін³⁸.

Як правило, комплексна стратегія розвитку ОПК в КНР узгоджується зі стратегіями розвитку не тільки НВА Китаю, а й стратегіями розвитку економіки держави, насамперед її високотехнологічних галузей.

Росія. Державні програми озброєнь РФ на 2007–2015 роки і 2011–2020 роки (ДПО-2015 і ДПО-2020 відповідно) дали поштовх до масштабної модернізації оборонно-промислового комплексу Росії, яка реалізовувалася через низку законів, указів президента, федеральних цільових програм і насамперед федеральну цільову програму розвитку ОПК на 2011–2020 роки. У своєму щорічному посланні Федеральним зборам у грудні 2016 року президент РФ В. Путін поставив завдання провести диверсифікацію компаній ОПК та довести до 2025 року частку цивільної продукції до 30 % від загального обсягу виробництва ОПК (до 2030 року – до 50 %).

Нині в Росії американська TOS перебуває в полі зору вищого військово-політичного керівництва держави, міністерства оборони і академічної науки. Судячи з даних ЗМІ, військові ретельно відстежують розвиток цієї стратегії і її вплив на обороноздатність з акцентом на стратегічну стабільність. Однак проблемою є недостатнє розуміння можливих глибоких стратегічних наслідків реалізації TOS для цивільного виробництва та розвитку економіки і суспільства в цілому.

Відповідно до нинішньої військової політики РФ, в державі тривають процеси реформування ОПК. Наприклад, у РФ розробляється стратегія реформування ракетно-космічної промисловості.

Указом президента Росії від 24 жовтня 2018 року № 596 ухвалене рішення про передачу ПАТ «Объединенная авиастроительная корпорация» (ПАТ «ОАК») у ДК «Ростех». На виконання цього

³⁸ Скосырев В. Китай перестраивает военную промышленность по американскому образцу // НГ. 27.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ng.ru/world/2017-01-27/8_6914_china.html

указу президента розпорядженням уряду РФ від 20 листопада 2018 року № 2533-р 92,31 % акцій ПАТ ОАК передали ДК «Ростех»³⁹.

ПАТ ОАК належать основні російські літакобудівні підприємства – АТ «РСК «Миг», ПАТ «Компанія «Сухой», ПАТ «Туполев», ПАТ «Ил», ПАТ «Корпорация «Иркут», науково-дослідні інститути, конструкторські бюро і складальні авіаційні заводи в Москві, Ульяновську, Воронежі, Нижньому Новгороді, Іркутську, Новосибірську та Комсомольську-на-Амурі.

Таким чином, з урахуванням належних ДК «Ростех» акцій АТ «Вертольоти Росії», АТ «Об'єднана двигунобудівна корпорація», холдингу «Технодинамика» і низки провідних російських розробників і виробників авіаційного бортового устаткування, вузлів, агрегатів і комплектуючих виробів, забезпечується консолідація в ДК «Ростех» основних науково-виробничих потужностей у сфері авіабудування РФ.

Нині в РФ стратегія розвитку ОПК скоординована з державною програмою озброєнь РФ на 2018–2027 роки, вартість якої оцінюється близько 20 трлн руб.

1.4. Стратегії розвитку ОПК в країнах, які прагнуть розвивати оборонну промисловість

Нині розвинені країни, такі як Австралія, Туреччина, Південна Корея, Японія, Індія, Бразилія та низка інших, прагнуть розвивати власну ОП, Вони формують довгострокові стратегії розвитку ОП. Наприклад, військово-політичне керівництво Індії в 2000 році прийняло 15-річний перспективний бюджетний план оборони (2001–2015), у якому 20 % фінансового ресурсу (близько 20 млрд дол.) виділялося на розвиток ядерних сил. З цих 20 млрд дол. близько 75 % було заплановано на розробку ЯЗ та розвиток ядерної промисловості, а 25 % – на формування ядерних сил⁴⁰.

³⁹ Правительство России передало 92,31 % акций ПАО «ОАК» госкорпорации «Ростех» // ЦАМТО. 22.11.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.armstrade.org/includes/periodics/news/2018/1122/104049750/detail.shtml>

⁴⁰ Пасхальный Петр. Ядерная политика Индии на современном этапе // НВО.

Крім цілей забезпечення своїх ЗС та ІВФ системами ОВСТ власного виробництва, зазначені країни ставлять додаткові цілі:

- розвиток високотехнологічної національної промисловості. Наприклад, в Індії одним із пріоритетів є розвиток авіаційної та ракетно-космічної промисловості;
- створення додаткових високотехнологічних робочих місць (Саудівська Аравія, ОАЕ та інші);
- підтримка розвитку науки;
- збільшення експортного потенціалу високотехнологічної промисловості тощо. Наприклад, Туреччина пропонує на експорт свій новий основний бойовий танк Altay. За повідомленнями ЗМІ, на початку березня 2019 року Туреччина та Катар уклали угоду на експорт до Катару 100 танків⁴¹.

Як правило, для розвитку національної ОП такі країни використовують купівлю ліцензій на виробництво ОВСТ або офсетні вимоги при імпорті ОВСТ. Країни-імпортери ОВСТ формують спеціальну нормативно-правову базу для реалізації своїх офсетних вимог. Це, зокрема, стосується Туреччини, Австралії, Індії⁴² та Польщі⁴³.

Для прикладу детально проаналізуємо стратегію розвитку ОП однією з таких країн – Австралії. За останні роки вище політичне та військове керівництво цієї країни неодноразово заявляло про наміри розвивати національну ОП. В Австралії сформовано міністерство ОП. Оскільки власних технологій виробництва озброєнь немає, то Австралія вибрала стратегію розвитку ОП за рахунок імпорту технологій з інших країн або реалізації офсетних програм при імпорті ОВСТ, насамперед США та інших країн НАТО. До таких великих програм належать закупівля підводних човнів, надводних кораблів, авіаційної і бронетанкової техніки тощо.

01.06.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nvo.ng.ru/concepts/2018-06-01/1_998_india.html

⁴¹ Катар закупает турецкий танк ALTAY // Trend. 12.03.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.trend.az/world/turkey/3031541.html>

⁴² Минобороны Индии одобрило новую процедуру закупок ВиВТ // ЦАМТО. – 28.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://armstrade.org/includes/periodics/news/2016/0328/111534169/detail.shtml>

⁴³ Польша пересмотрела правила военных офсетных сделок // Lenta.ru. 09.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://lenta.ru/news/2014/07/09/offset/>

Наприклад, у рамках програми Project Land 400 Phase 2 з відновлення бронетанкової техніки планується закупити в інших держав технології виробництва такої техніки та налагодити її виробництво на території Австралії.

Заплановано також, що з 2020-го до 2030 року буде замінено армійський парк бойових машин піхоти M113AS4, бронетранспортерів ASLAV і броневаномобілів Bushmaster 4×4. За попередньою оцінкою, австралійське військове відомство має намір закупити близько 1100 бойових машин, у тому числі 211 колісних бронетранспортерів (БТР). У рамках оголошеного тендера претендентами на заміну бронетранспортерів ASLAV стали проекти Boxer від компанії Rheinmetall (Німеччина) і AMV35 від BAE Systems (Великобританія). На думку спеціальної комісії міноборони Австралії, ці машини виявилися більш конкурентоспроможними в порівнянні з проектами Terrex 3 від Singapore Technologies Kinetics (Сінгапур) та машин інших претендентів.

Міністр оборони Австралії Малкольм Тьорнбулл 14 березня 2018 р. оголосив переможця тендера за програмою Project Land 400 Phase 2 (Mounted Combat Reconnaissance Capability) з придбання для австралійської армії 221 бойової розвідувальної машини з колісною формулою 8×8. У фіналі тендера на вибір бронетранспортерів змагалися Boxer від компанії Rheinmetall і AMV35 від BAE Systems (машина AMV35, представлена спільно BAE Systems Australia та фінською групою компаній Patria).

14 березня 2018 року стало відомо, що перемогла німецька компанія Rheinmetall, яка одержить контракт. Постачання бронетранспортерів із бойовим модулем LANCE з 30-міліметровою гарматою Mauser Mk.30-2, стартує у 2020 році та триватиме кілька років. Перші 20 (за іншими повідомленнями – 25) машин Boxer CRV будуть виготовлені в компанії Rheinmetall і поставлені з Німеччини в 2019 році, а інші будуть зібрані в Австралії у 2021–2026 роках. Компанія Rheinmetall зобов'язалася створити нове виробництво БТР в Австралії⁴⁴.

⁴⁴ Австралійці вибрали новий БТР // Warspot. 14.03.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://warspot.ru/11455-avstraliytsy-vybrali-novyuy-btr>

Багатоцільовий бронетранспортер *Boxer* з колісною формулою 8×8 (німецько-голландської розробки) має модульну конструкцію, що дозволяє нести різне озброєння, включаючи автоматичні гармати та протитанкові ракети. Крім того, на базі *Boxer* виробляються мобільні командні пункти, броньовані медичні машини тощо. За рахунок додаткової композитної броні БТР *Boxer* вважається однією із найзахищеніших машин у своєму класі. З повним бойовим навантаженням бронетранспортер важить 36,5 т і здатний розвивати швидкість до 103 км/год.

Згідно із заявою уряду Австралії, із групою *Rheinmetall* буде укладено контракт вартістю 5,2 млрд австралійських дол. (близько 4 млрд дол. США) на постачання 221 машини *Boxer CRV*. Складання машин буде здійснюватися на запланованому до створення в Австралії підприємстві *Military Vehicle Centre of Excellence (MILVENCOE)* у Брісбені (шт. Квінсленд), яке також виступатиме центром інтеграції, обслуговування і ремонту цих машин⁴⁵.

Усього до програми буде залучено до 40 австралійських компаній-субпідрядників, включаючи компанії *Bisalloy Steel Group* (постачання броньової сталі), *NIOA* (боєприпаси), *Tectonica* (системи спостереження), *Supacat Australia* (технічне проектування і сертифікація), *Cablex* (електропровідники та кабелі), *G&O Kert*, *Hilton Manufacturing*, *Direct Edge and Plasteel* (металовироби), *Hoffman Engineering* (освітлювальне устаткування та дисплеї), *Huber and Suhner* (електронні компоненти), *Nezkot Precision Tooling and Engineering* (складання башт), *Redarc* (електронне устаткування) та інші. Очікується, що в підсумку в Австралії буде створено 1450 робочих місць, зокрема 600 – у Квінсленді, з них 330 – на підприємстві *MILVENCOE*. Частка австралійської промисловості становитиме 2,8 млрд австралійських дол. із загальних 5,2 млрд дол. вартості контракту⁴⁶.

Крім того, вартість сервісного обслуговування та ремонту машин, що закуповуються, протягом передбачуваного 30-літнього

⁴⁵ *Boxer CRV* победил в тендере австралийской армии // *Bmpd*. 15.03.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bmpd.livejournal.com/>

⁴⁶ Там само.

терміну їх служби становитиме ще 10,2 млрд австралійських доларів, які залишаться в Австралії. Уряд окремо виділить 235 млн австралійських доларів на створення системи матеріально-технічного забезпечення і ремонту в чотирьох запланованих місцях дислокації частин, що оснащуються цими машинами.

Після закінчення тендера за програмою LAND 400 Phase 2 (Mounted Combat Reconnaissance Capability) з придбання колісних БТР різної комплектації для заміни 257, які перебувають на озброєнні австралійської армії, міністерство оборони Австралії також має намір перейти до реалізації програми LAND 400 Phase 3 із закупівлі 450 бойових машин піхоти (БМП). Вимоги щодо цієї програми, як повідомляється, досить загальні, і поки що не визначений навіть тип машини – колісний чи гусеничний. У зв'язку з цим група Rheinmetall має намір представити на тендер за програмою LAND 400 Phase 3 відразу дві машини: той самий Boxer, у варіанті колісної БМП, і нову гусеничну БМП Lynx. Обидві вони також будуть оснащені двомісною баштою Rheinmetall LANCE із 30-міліметровою автоматичною гарматою Mauser/Rheinmetall MK30-2/ABM. Очікується, що іншими провідними претендентами будуть виступати БМП Puma, яку пропонуватиме Rheinmetall у партнерстві з німецькою KMW (і теж з баштою LANCE), і БМП компанії BAE Systems CV9035 Mk III або IV. Вартість закупівель за цією програмою оцінюється в 10 млрд австралійських доларів. Офсетні вимоги до програми будуть аналогічні вимогам до програми LAND 400 Phase 2 (створення додаткових виробничих потужностей в оборонній промисловості Австралії, передача нових технологій, створення додаткових робочих місць тощо). Австралія дозволяє на своїй території створювати філіали провідних ТНК оборонної промисловості країн НАТО і спільні підприємства з виробництва ОБСТ або ТВП, у тому числі для експорту в інші країни.

Австралія також в рамках нових тенденції намагається імпортувати нові технології воєнних послуг, що об'єднують роботу ОП, служби експлуатації та підготовки кадрів з бойового застосування ОБСТ.

У грудні 2015 року міністерство оборони Австралії за підсумками міжнародного тендера підписало контракт вартістю 1,2 млрд австралійських доларів (близько 900 млн дол. США) з консорціумом Team 21 на створення нової системи підготовки льотчиків Королівських ВПС Австралії (Australian Defence Force Pilot Training System) за проектом AIR 5428. Проект консорціуму Team 21, що об'єднує американську компанію Lockheed Martin, швейцарську Pilatus Aircraft і австралійську Hawker Pacific, базується на турбогвинтовому навчально-тренувальному літаку Pilatus PC-21. Усього для ВПС Австралії в 2017–2019 роках мають поставити 49 літаків PC-21, які замінять два типи навчально-тренувальних літаків для підготовки австралійських льотчиків – поршневі початкової підготовки СТ4В (30 машин) і турбогвинтові основної підготовки Pilatus PC-9/A (59 машин, отриманих в 1987–1992 роках)⁴⁷.

Консорціум Team 21 повинен забезпечити з використанням літаків PC-21 повний цикл початкової та основної підготовки льотчиків ВПС Австралії строком на сім років (з можливістю продовження до 25 років). З 2007 року Team 21 забезпечує на такій самій контрактній основі аналогічну підготовку льотчиків ВПС Сінгапуру, використовуючи 19 придбаних Сінгапуром літаків PC-21, що базуються на австралійській авіабазі Пірс, і складових 130-ї ескадрильї сінгапурських ВПС.

За запропонованою консорціумом Team 21 і прийнятою міністерством оборони Австралії новою системою Australian Defence Force Pilot Training System австралійські військові льотчики будуть спершу проходити етап початкової підготовки (Officer Training і Basic Flying Training) на авіабазі Іст-Сейл (шт. Вікторія). Там будуть базуватися 22 літаки PC-21. Основна підготовка, як і раніше, буде здійснюватися в 2-й льотній школі ВПС Австралії на авіабазі Пірс, де базуватимуться 27 літаків PC-21.

Нова система підготовки повинна забезпечити щорічний випуск для ВПС Австралії 105 льотчиків замість 77 на сьогодні.

⁴⁷ Австралія получила первые самолеты PC-21 // Bmpd. 06.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bmpd.livejournal.com/>

Перший побудований для Австралії літак PC-21 вперше здійснив політ у Бюоксі 21 липня 2016 року. Два перші літаки прибули в Австралію і офіційно передані ВПС Австралії на авіабазі Іст-Сейл у червні 2017 року, після проведення великої програми випробувань в Австралії. Підготовка льотчиків з використанням літаків PC-21 має розпочатися з 2019 року.

Таким чином, у рамках цілеспрямованої стратегії розвитку власної ОП з урахуванням чітких вимог Австралії щодо офсетних програм при імпорті ОВСТ, за останні роки в державі:

- відкриваються відділення ТНК ОП, зокрема США, Великої Британії, Німеччини, Франції та інших держав – членів НАТО і ЄС;
- створюються міждержавні СП з виробництва ОВСТ, ТВП та ТПВ;
- створюються нові коопераційні консорціуми з виробництва ОВСТ на території держави.

У державах колишнього СРСР швидкими темпами розвивається ОПК в Білорусі, Азербайджані та Казахстані. У цих країнах також формуються інвестиційно-інноваційні стратегії розвитку ОПК. Наприклад, президент Казахстану Н. Назарбаєв у березні 2019 року підписав закон Казахстану «Про оборонну промисловість і державне оборонне замовлення». Метою цього закону є створення умов для реалізації стратегій інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК. Н. Назарбаєв також підписав закон Казахстану «Про внесення змін і доповнень у деякі законодавчі акти з питань оборонної і аерокосмічної промисловості, інформаційної безпеки в сфері інформатизації». Метою цього закону є приведення у відповідність норм законодавчих актів з положеннями закону «Про оборонну промисловість і державне оборонне замовлення», а також усунення правових прогалин і колізій⁴⁸.

⁴⁸ Назарбаєв подписал закон, предусматривающий создание фонда развития оборонно-промышленного комплекса // ИНТЕРФАКС-КАЗАХСТАН. 18.03.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.militarynews.ru/story.asp?rid=1&nid=504180&lang=RU/>

Першим законом передбачене створення фонду розвитку ОПК для єдиного підходу до фінансування проривних ідей серед суб'єктів державного та приватного секторів ОПК. За допомогою фонду передбачається збільшити експорт продукції ОПК, залучати інвесторів, сучасні технології, а також укладати контракти з іноземними компаніями, у тому числі з трансферту технологій. Законом також передається профільному міністерству право з використання надлишкового військового майна, озброєння і військової техніки спеціальних державних і правоохоронних органів. Крім того, законом пропонується зміна механізму формування, розміщення і виконання ДОЗ. Зокрема, передача бюджету оборонного замовлення міністерства оборони в міністерство оборонної і аерокосмічної промисловості та визначення міністерства оборонної і аерокосмічної промисловості основним замовником з постачання продукції для потреб міністерства оборони.

Розділ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ З ПРОПОЗИЦІЯМИ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОПК

2.1. Стан ОПК України

Нині в ОПК України, за різними оцінками, входять орієнтовно 150 приватних та 167 державних підприємств, більша частина яких перебуває в підпорядкуванні ДК «Укроборонпром» (понад 130), ДКАУ (12) та МО (8).

За даними профспілки авіабудівників та Держстату України, в 1993 році в ОПК України працювало 1515,8 тис. осіб, у 2003-му – 356,8 тис., а в 2018 році – 133,6 тис. осіб. Різке зменшення кількості працівників ОПК створило проблему дефіциту висококваліфікованих кадрів.

У 2014–2019 роках ситуація в ОПК покращилася. Активно розвивається приватний сектор ОПК: 69 % обсягу ДОЗ у 2018 році виконували приватні підприємства. У питанні переозброєння сил оборони спостерігається суттєвий прогрес у національних ракетних програмах та розробках. Фінішують цикли низки великих розробок зброї. І саме 2019 рік має стати першим роком реального переозброєння – отриманням армією нових високоточних систем зброї – РСЗВ «Вільха», ПКРК «Нептун». Зафіксовано низку

локальних досягнень у галузі переозброєння та переоснащення сил оборони⁴⁹. Зокрема:

- Повітряні Сили ЗСУ отримали новітню мобільну АСУ силами та засобами авіації, протиповітряної оборони ЗСУ «Ореанда»;
- ДККБ «Луч» серійно розробляє та виготовляє ракети різних калібрів;
- оголошено про початок модернізації Україною 122-міліметрової САУ 2С1 «Гвоздика» та 155-міліметрової САУ «Богдана»;
- здійснено глибоку модернізацію 122-міліметрової РСЗВ БМ-21 УМ «Берест» (передбачає модернізовану систему управління та наведення);
- компанія «Мотор Січ» розпочала постачання ЗСУ гелікоптерів Мі-8 МСБ та Мі-2 МСБ; тривають випробування системи керування вогнем 524Р для бойових вертольотів Мі-24;
- завершено роботи з модернізації двох винищувачів Міг-29 до рівня Міг-29МУ1. Триває модернізація таких літаків до рівня Міг-29МУ2;
- розв'язано локальну проблему виробництва корпусів для БТР-3 та БТР-4 (ліквідація монополії ПАТ «Лозівський ковальсько-механічний завод» – опанування виробництва корпусів на Заводі ім. Малишева, ХКБМ ім. Морозова та Київському бронетанковому заводі, створено перші експериментальні корпуси). Наприклад, через порушення строків постачання броньованої техніки КБТЗ у грудні сплатив НГУ 1,5 млн грн штрафу, а на користь Міноборони України стягнуто 1,2 млн грн штрафу з Житомирського бронетанкового заводу і 2,08 млн грн штрафу з ПрАТ «АвтоКраАЗ»;

⁴⁹ Воєнні та політичні виклики загрожують існуванню Україні та вимагають докорінної зміни зусиль влади у сфері посилення оборонного потенціалу. // ЦДАКР. 28.12.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cacds.org.ua/?p=5303>; Згурец С., Шварц Д. Об итогах развития оборонной промышленности Украины // Defense Express.17.01.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://defence-ua.com/index.php/statti/publikatsiji-partneriv/6278-ob-itogakh-razvitiya-oboronnoj-promyshlennosti-ukrainy>

- вирішується проблема посилення ППО: започатковано створення нового вітчизняного ЗРК, завершується модернізація ЗРК радянської ери «Оса-АКМ», ЗСУ-23-4 «Шилка», ПЗРК «Игла», «Игла-1», виводяться з консервації та відновлюються радянські ЗРК малої дальності 2К12 «Куб» та 9К330 «Тор». Проведено успішні бойові пуски та завершено державні випробування модернізованого ЗРК «Оса-АКМ». Закуповуються сучасні РЛС: заводозахисні РЛС метрового діапазону хвиль з висвітленням повітряних та надводних умов з цифровою обробкою та автоматичною передачею інформації П-18 «Малахіт» та РЛС колового огляду сантиметрового діапазону, побудовані на базі цифрової ФАР, 79К6 «Пелікан» (за 5 років РТВ Повітряних Сил отримали понад 50 одиниць новітніх та модернізованих РЛС; за 1991–2014 роки всього 8 од.);
- розпочато реалізацію програм створення нових боєприпасів: 152-міліметрові снаряди для САУ «Гіацинт» від ДАХК «Артем» успішно пройшли визначально-відомчі випробування (потужності до 18 тис. снарядів на рік);
- вирішується проблема посилення ВМС ЗС України (до складу введено шість малих броньованих артилерійських катерів);
- започатковано вирішення важливого для України питання імпорту та адаптація імпортованого ОВСТ силами ОП. У листопаді 2018 року Україна придбала турецькі розвідувально-ударні БАК Bayraktar TB2 і озброєння до них (ЗМІ повідомили про контракт на закупівлю 2 БАК за 69 млн дол.; дві наземні станції управління і 200 керованих ракет Roketsan MAM-L). Триває завершальний етап придбання канадських снайперських гвинтівок для потреб підрозділів ЗСУ (великої партії великокаліберних снайперських гвинтівок PGW LRT-3). До того ж Україна закуповувала самохідні гаубиці 2С1 «Гвоздика» польського виробництва (раніше перебували на озброєнні чеської армії);
- розробляються модульні польові батальйонні табори та мобільні шпиталі;

- модернізуються системи ППО. Успішно виконано стрільби із ЗРК С-300ПТ (до 75 км) та Бук-М1 (до 35 км), відновлених фахівцями ДП «Укроборонсервіс», а також С-125М1 (до 30 км, ДП «Львівський радіоремонтний завод»).

Однак слід відзначити, що рівень переозброєння новими ОВСТ має масовий характер лише в одній позиції – постачання ПТРК та ракет виробництва ДККБ «Луч», решта нових ОВСТ – одиничні закупівлі або початок виробництва. Особливо проблематичним є забезпечення ПС ЗСУ. Загалом постачання ОВСТ від ОП, які б стратегічно посилили оборонний потенціал України, за 2014–2019 роки не відбулося.

Отже, загальний висновок полягає в тому, що, незважаючи на локальні досягнення в посиленні оборонного потенціалу, ОП має велику кількість невирішених проблем^{50,51}.

У системі органів виконавчої влади відсутній єдиний відповідальний орган за формування і реалізацію ВПП. Також спостерігається розмитість відповідальності МЕРТ, КМУ та РНБО у сфері ОПК (відповідно до Закону України «Про національну безпеку України»).

У стратегічному плануванні розвитку ОПК відзначається низька ефективність реалізації довгострокового планування, реформування та розвитку ОПК і надання переваги середньо- та короткостроковому плануванню й фінансуванню. Ускладнює впровадження довгострокового планування розвитку ОПК відсутність огляду ОПК відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» та системного аналізу науково-виробничого потенціалу підприємств ОПК всіх форм власності, повноти даних про його стан (перелік компаній, номенклатура продукції, фінансові показники тощо). Навіть за наявності значної частки підприємств дер-

⁵⁰ Круглий стіл «Проблеми реформування ОПК України. Шляхи та можливості реалізації реформи» // ЦДАКР. 14.09.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://defence-ua.com/index.php/statti/5347-kruhlyy-stil-problemy-reformuvannya-opk-ukrayiny-shlyakhy-ta-mozhlyvosti-realizatsiyi-reformy>

⁵¹ Проблеми реформування ОПК України. Шляхи та можливості реалізації реформи // ЦДАКР. 12.09.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2534508-problemi-reformuvannya-opk-ukraini-slahi-ta-mozhlyvosti-realizatsii-reformi.html>

жавної форми власності (зокрема, ДК «Укроборонпром») відсутні чіткі плани та прогрес їх реформування⁵²:

- немає законодавчого забезпечення впровадження системи корпоративного управління для підприємств ОПК державної форми власності;
- відсутнє законодавче забезпечення проведення реструктуризації, корпоратизації та приватизації підприємств ОПК державної форми власності;
- ДК «Укроборонпром» наділене не властивими для суб'єкта господарювання регуляторними функціями, що призводить до існування (у зв'язку з цим) конфлікту інтересів;
- недостатня фінансова стійкість та стабільність підприємств державної форми власності;
- незначна кількість замкнених вітчизняних виробничих циклів ПВП та ТПВ, що потрібні ЗСУ та іншим складовим сил оборони. За оцінками експертів, йдеться про максимум 10–15 % від потреб;
- велика залежність виробництва ПВП від кооперації з країнами СНД, насамперед РФ;
- відсутність чіткого моніторингу результатів використання коштів в ОПК;
- недостатнє фінансування (або фінансування за залишковим принципом) заходів державних цільових програм з розвитку ОПК;
- низька інвестиційна привабливість суб'єктів ОПК та проектів у галузі виробництва ОВСТ;
- низький рівень рентабельності оборонних проектів, які реалізуються в інтересах державних замовників.

Відзначається загальна законодавча неврегульованість усієї сфери ОПК України:

- головний профільний закон про особливості управління об'єктами державної власності в ОПК охоплює лише діяль-

⁵² Плахута В. Стратегічні цілі реформування ОПК – 5 необхідних складових // Ліга. Блоги. 06.03.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://blog.liga.net/user/vplakhuta/article/32713>

ність підприємств ДК «Укроборонпром» і не поширюється на інші підприємства державної форми власності та приватні підприємства⁵³;

- законодавчі обмеження для участі підприємств приватної форми власності в реалізації оборонних програм/проектів, які реалізуються в інтересах державних замовників;
- законодавча неврегульованість у сфері, пов'язаній з розробленням, виготовленням, реалізацією, ремонтом, модернізацією та утилізацією ОВСТ, військової зброї та боєприпасів до неї;
- недостатня відповідність продукції підприємств ОПК стандартам ЄС у сфері виробництва товарів військового та подвійного призначення;
- відсутність дієвої системи управління надлишковим ОВСТ;
- існування істотного ризику виведення в офшори або скорочення постачання і навіть повної втрати постачання критичних компонентів оборонних програми;
- неефективне ВТС з іншими країнами, втрата традиційних ринків збуту; недостатній аналіз ринків збуту продукції ОПК та створення привабливих умов для розвитку ВТС;
- існування істотного впливу на оборонну співпрацю з боку інших країн;
- відсутність ефективної комунікації органів державної влади з державними та приватними підприємствами ОПК.

У процесі формування та реалізації ДОЗ відзначається:

- непрозорий механізм планування та реалізації ДОЗ, що гальмує розвиток ОПК;
- відсутність будь-якої інформації про планування та закупівлі в рамках ДОЗ – 100 % інформації про планування та реалізацію ДОЗ становить державну таємницю;
- до 90–95 % закупівель за ДОЗ становлять неконкурентні про-

⁵³ Закон України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» від 16 червня 2011 року № 3531-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3531-17>

цедури, що зумовлено таємністю, і це призводить до монополізації ринку та унеможлиблює рівний доступ для підприємств усіх форм власності;

- відсутність застосування офсетних (компенсаційних) угод;
- формування таємного реєстру виробників продукції, робіт і послуг оборонного призначення на підставі лише надання документів, без перевірки наявності виробничих потужностей, кваліфікованого персоналу та реалізованих проектів;
- відсутність чіткого моніторингу використання коштів у системі закупівель ОВСТ, в тому числі коштів за державними гарантіями;
- розмиття відповідальності серед органів влади (КМУ, РНБО, АПУ) за процеси формування та реалізації ДОЗ.

Зарегульованість експортно-імпортних операцій в оборонній сфері сприяє монополізації сфери ОПК, а не її розвитку. Недостатнім є забезпечення контролю кінцевого споживання ТВП та ТПВ. Відсутній дієвий механізм для захисту чутливих технологій та виробничих потужностей через аналіз іноземних інвестицій та систему експортного контролю задля нейтралізації здійснення таких закупівель ворожими країнами. Багаторівнева та непрозора система отримання дозвільних документів в експортному контролі незалежно від виду товару, систематичні порушення термінів опрацювання заявок від експортерів, непрозора процедура прийняття рішень призводять до появи можливостей корупції в цій сфері.

Великі ризики для розвитку ОПК створюють:

- низька якість мобілізаційного плану переведення національної економіки, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду;
- мізерне фінансування заходів із мобілізаційної підготовки економіки (створення та підтримка мобілізаційних потужностей, утримання позаміських пунктів управління, підготовки фахівців тощо);
- відсутність дієвого механізму для підприємств ОПК та космічної галузі у сфері реалізації мобілізаційної підготовки та

мобілізації, зокрема в частині мобілізаційного планування, доведення та виконання мобілізаційних завдань;

- відсутність сформованої державної політики у сфері державного резерву (зокрема, системи формування і розміщення матеріальних цінностей, їх оновлення, розбронювання).

Також можна виокремити такі недоліки в управлінні функціонуванням та розвитком інших високотехнологічних галузей економіки (ракетно-космічної, авіаційної тощо):

неефективна реалізація багатьох міжнародних проектів («Либідь», «Циклон 4» тощо), велика втрата державних коштів (до 2 млрд дол.);

- законодавчі обмеження для підприємств приватної форми власності на здійснення діяльності у сфері розробки та створення ракетноносіїв;
- неефективність системи ліцензування, що створює перепони для розвитку галузі;
- відсутність законодавчого забезпечення для впровадження системи корпоративного управління, корпоратизації та приватизації підприємств космічної та авіаційної галузі державної форми власності;
- неефективна співпраця з іншими країнами, втрата традиційних ринків збуту.

Враховуючи наявність проблем з функціонуванням ОПК, Рада національної безпеки і оборони України 6 березня 2019 року розглянула комплекс питань, пов'язаних із забезпеченням більш ефективного функціонування ОПК та підвищення рівня прозорості ДОЗ⁵⁴. На засіданні наголошувалося на необхідності посилення ролі вітчизняних оборонних підприємств незалежно від форм власності у забезпеченні сил безпеки і оборони новим і модернізованим озброєнням та військовою технікою.

⁵⁴ Указ Президента України № 79/2019 від 15 березня 2019 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 березня 2019 року «Про реформування оборонно-промислового комплексу та підвищення рівня прозорості виконання державного оборонного замовлення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/792019-26270>

Крім того, РНБОУ сконцентрувало увагу на таких проблемних питаннях:

- організація і проведення в установленому порядку огляду ОПК України;
- усунення корупційних ризиків, підвищення рівня прозорості та посилення контролю з боку держави і громадськості за діяльністю ДК «Укроборонпром» та інших державних підприємств ОПК;
- утворення центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, з покладенням на цей орган окремих функцій з реалізації державної військово-промислової політики, управління об'єктами державної власності у відповідній сфері та контролю за їх діяльністю, в тому числі ДК «Укроборонпром»;
- визначення особливостей перетворення державних комерційних підприємств ОПК на акціонерні товариства та залучення іноземних інвестицій в ОПК із забезпеченням при цьому державного контролю для нейтралізації потенційних загроз національній безпеці;
- удосконалення нормативно-правової бази функціонування ОПК.

2.2. Характеристика заходів з удосконалення нормативно-правової бази у сферах військово-промислової політики України з інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК

У документах стратегічного планування щодо забезпечення безпеки і оборони України протягом 2014–2019 років особлива увага була приділена розвитку ОПК; було сформульовано пріоритетні напрями реформування та інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК. Зокрема, у Стратегії національної безпеки України⁵⁵ (Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015, п. 4.3) у сфері

⁵⁵ Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/19521.html>

трансформації ОПК передбачені «...модернізація і випереджаючий розвиток ОПК, нарощування його виробничих можливостей, імпортозаміщення та збільшення власного виробництва критичних комплектуючих і матеріалів».

Воєнною доктриною України⁵⁶ (Указ Президента України від 24.09.2015 №555/2015, п. 44, п. 62) визначено, що економічне забезпечення воєнної безпеки здійснюватиметься шляхом формування і реалізації принципово нової єдиної воєнно-економічної, військово-промислової та військово-технічної політики, основними напрямками якої стануть (*серед іншого*): визначення на державному рівні довгострокових наукових та матеріально-технічних потреб оборони, забезпечення створення, виробництва, ремонту і модернізації озброєння, військової та спеціальної техніки і боєприпасів для задоволення потреб безпеки і оборони відповідно до характеру і масштабів воєнних загроз, цілей, пріоритетів і завдань воєнної політики держави; упровадження системи стратегічного планування розвитку ОПК, взаємопов'язаного з цілями та завданнями державної політики у сфері національної безпеки і оборони, соціально-економічного та науково-технічного розвитку України; формування збалансованої структури ОПК, визначення пріоритетних напрямів його реформування і розвитку, технічного переозброєння, забезпечення максимального завантаження і нарощування науково-виробничого потенціалу оборонного сектору економіки; забезпечення взаємодії науки та виробництва, збереження і розвиток базових та критичних технологій, створення державного фонду розвитку базових і критичних технологій та підтримки інновацій в ОПК; упровадження комплексу організаційних, технічних, економічних, правових та інших заходів, спрямованих на зниження залежності України від критичного імпорту продукції (товарів, робіт, послуг), підвищення ефективності міжнародної науково-технічної співпраці, насамперед з державами – членами ЄС та НАТО. Пріоритетними напрямками фінансування потреб оборони стануть:

⁵⁶ Воєнна доктрина. Указ Президента України від 24.09.2015 р., №555/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rnbo.gov.ua/documents/410.html>

реалізація ДООЗ з урахуванням пріоритетності закупівель та розроблення нових зразків ОВСТ; виконання державних цільових програм реформування та розвитку ОПК, розроблення, освоєння і впровадження нових технологій, створення, розширення номенклатури та обсягів випуску наукоємної конкурентоспроможної продукції в оборонному секторі економіки.

Відповідно до Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України⁵⁷ (Указ Президента України від 04.03.2016 № 92/2016, п. 3.15) основною метою розвитку ОПК є «...створення умов для виведення ОПК на якісно новий рівень виробництва ОВТ».

У доктринальних документах значну увагу також приділено розробці ОВСТ за стандартами НАТО та розширенню співпраці підприємств ОПК з компаніями ОП країн – членів НАТО.

У концепції Державної цільової програми реформування та розвитку ОПК на період до 2020 року було зазначено, що найбільш оптимальним варіантом розвитку ОПК є забезпечення технологічного лідерства ОПК серед галузей промисловості, технологічне оновлення основних фондів, реструктуризація, реорганізація і корпоратизація підприємств ОПК, залучення інвестицій для реалізації інноваційних проектів, що сприятиме забезпеченню максимального економічного ефекту від залучення фінансових і виробничих ресурсів для удосконалення діяльності підприємств ОПК, здійснення контролю за активами таких підприємств, а також дасть змогу розширити внутрішній та зовнішній ринок продукції військового призначення та подвійного використання. Перевагами такого варіанта є: забезпечення технологічного розвитку підприємств ОПК за рахунок інвестиційно-інноваційної діяльності, у тому числі застосування офсетних схем та трансферу технологій, закупівля за кордоном ліцензій на виробництво окремих виробів; впровадження механізмів державно-приватного партнерства; збільшення частки приватних та іноземних фінансових ресурсів у реалізації проектів ОПК; зменшення навантаження на державний

⁵⁷ Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України. Указ Президента України від 04.03.2016 р. №92/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>

бюджет у частині фінансування заходів щодо реформування ОПК⁵⁸.

Зазначений варіант розвитку ОПК закладено в Державну цільову програму реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2021 року (постанова КМУ № 366-6 від 24.05.2017) та Державну цільову програму створення та освоєння виробництва боєприпасів та продукції спеціальної хімії на період до 2021 року (постанова КМУ №197-3 від 29.03.2017).

При вирішенні завдань інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК значну увагу приділено ресурсній підтримці профільних науково-дослідних установ і КБ, які мали багаторічний досвід створення ОВСТ⁵⁹, модернізації виробництв кінцевої оборонної продукції та збільшенню можливостей ремонтних підприємств.

У червні 2018 року набув чинності Закон України «Про національну безпеку України»⁶⁰, який, серед іншого, запроваджує: сучасну систему довгострокового (понад п'ять років), середньострокового (до п'яти років) та короткострокового (до трьох років) планування у сфері державної військово-промислової політики; проведення огляду оборонно-промислового комплексу⁶¹, а також перелік нових документів, пов'язаних з функціонуванням та плануванням розвитку ОПК України, зокрема Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України.

Слід враховувати, що, згідно із зазначеним Законом, формування та реалізація Стратегії розвитку ОПК України здійснюється на основі національного економічного, науково-технологічного і інтелектуального потенціалу з використанням механізмів державно-

⁵⁸ Концепція Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2020 року. Схвалена розпорядженням КМУ від 20 січня 2016 р. № 19-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-2016-p>.

⁵⁹ За напрямками танкобудування, літакобудування (насамперед військово-транспортні літаки), двигунобудування (авіаційні та газотурбінні наземні двигуни, дизелі для бронетехніки), засоби високоточного озброєння (авіаційні та сухопутні системи), вертольотобудування, виробництво морської техніки та ін.

⁶⁰ Закон України «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page2>

⁶¹ Далі в роботі термін «огляд ОПК» використовується в значенні, яке наведено в Законі України «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page2> (П. 14., стаття 1 Закону).

приватного партнерства, а також із залученням міжнародної консультативної, фінансової, матеріально-технічної допомоги в рамках ВТС та міжнародної виробничої кооперації з виробництва ТВП та ТВП.

У процесі формування та реалізації державної ВПП, розробки нормативно-правового та відомчого науково-методичного забезпечення здійснення огляду ОПК, розробки та реалізації Стратегії розвитку ОПК України слід звернути увагу на роль певних установ у розвитку ОПК, які безпосередньо не пов'язані з виробництвом, а є посередниками. Вони можуть суттєво впливати на розвиток ОПК (зокрема, *спецекспортери та спецімпортери ТВП і ТПВ; Міністерство оборони, як замовник озброєнь та військової техніки через офсетні вимоги та програми тощо*).

У Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України також передбачено розробку та затвердження Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України як документа державної політики України та довгострокового стратегічного планування у сфері національної безпеки і оборони. Така Стратегія на період до 2028 року була затверджена постановою КМУ⁶².

Також в Стратегії національної безпеки України в п. 4.9. «Забезпечення економічної безпеки» зафіксовано, що «ключовою умовою нової якості економічного зростання є забезпечення економічної безпеки шляхом» (*серед іншого*): розвитку оборонно-промислового комплексу як потужного високотехнологічного сектору економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації⁶³.

У Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України (п. 3.15. Концепції) стосовно розвитку ОПК передбачається здійснити заходи щодо (*серед іншого*):

⁶² Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 20 червня 2018 р. № 442-р «Про схвалення Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/>

⁶³ Стратегія національної безпеки України, яка схвалена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року та введена в дію Указом Президента України від 26 травня 2015 року №287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rnbo.gov.ua/documents/396.html>

- удосконалення законодавчого та нормативно-правового забезпечення розвитку та функціонування ОПК;
- формування нової ефективної системи державного управління ОПК;
- проведення реструктуризації та корпоратизації підприємств оборонно-промислового комплексу;
- упровадження заходів та механізмів з імпортозаміщення;
- забезпечення диверсифікації експортного потенціалу;
- запровадження дієвого механізму взаємодії державних замовників з оборонного замовлення та підприємств оборонно-промислового комплексу з питань розроблення та виробництва озброєння і військової техніки;
- створення системи гарантування державної фінансової підтримки проектів оборонного замовлення на весь строк їх виконання; розвитку військово-технічної співпраці з державами-партнерами;
- забезпечення ЗСУ та інших утворених відповідно до законів України військових формувань і правоохоронних органів озброєнням та військовою технікою, виробленими за стандартами НАТО.

Актуальність визначення та затвердження центрального органу виконавчої влади, що забезпечуватиме і відповідатиме за формування та реалізацію державної ВПП, також зумовлена вимогами Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України⁶⁴ (п. 3.15. Концепції). У рамках удосконалення державної ВПП РНБОУ 26 червня 2018 року розглянула питання розвитку кооперації оборонних підприємств України з іноземними партнерами⁶⁵.

⁶⁴ Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України. Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/92/2016/page>

⁶⁵ Указ Президента України № 185/2018 від 26 червня 2018 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 червня 2018 року «Про вдосконалення державної політики щодо забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань оборонною продукцією іноземного виробництва, а також сприяння розвитку співробітництва оборонних підприємств України з іноземними партнерами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/1852018-24402>

Рада національної безпеки і оборони України 6 березня 2019 року прийняла рішення про удосконалення функціонування ОПК та забезпечення його інвестиційно-інноваційного розвитку. Зокрема, вона акцентувала увагу на прискоренні⁶⁶:

- розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про державне оборонне замовлення», у якому слід передбачити підвищення рівня прозорості державних закупівель, визначення чітких процедур закупівель на конкурентних засадах продукції, робіт і послуг за ДОЗ;
- внесення змін до Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» стосовно виключення з переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, підприємств-учасників ДК «Укроборонпром» та включення їх до переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, але можуть бути корпоративізовані;
- внесення змін до Митного кодексу України стосовно спрощення ввезення складових для використання у виробництві продукції оборонного призначення;
- визначення як невідкладних для позачергового розгляду Верховною Радою України таких законопроектів:
 - «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій в оборонно-промисловий комплекс» (реєстраційний № 9401);
 - «Про військово-технічне співробітництво» (реєстраційний № 5479);
 - «Про створення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки» (реєстраційний № 7389).

⁶⁶ Указ Президента України № 79/2019 від 15 березня 2019 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 березня 2019 року «Про реформування оборонно-промислового комплексу та підвищення рівня прозорості виконання державного оборонного замовлення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/792019-26270>

Міністерству економічного розвитку і торгівлі України рекомендовано забезпечити розгляд Міжвідомчою координаційною комісією з питань імпортозаміщення питання щодо необхідності утворення в Україні матеріалознавчого центру з питань визначення відповідності і взаємозамінності матеріалів критичного імпорту або залучення з цією метою науково-дослідних установ Національної академії наук України.

2.3. Пропозиції до формування стратегій інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК України

Виходячи з результатів наведеного вище аналізу, основною метою реформ ОПК має бути створення сучасної науково-технологічної і виробничої бази ОП, яка дозволяла б забезпечити потреби сил оборони у високотехнологічному ОВСТ, а також відігравала роль технологічного лідера серед інших галузей промисловості України.

Для досягнення мети реформування ОПК з урахуванням рішень РНБОУ⁶⁷ необхідно виконати такі завдання:

- провести інституційні зміни та вдосконалення державної політики, забезпечити системне та раціональне реформування структури ОПК;
- забезпечити гармонізацію механізмів взаємодії між замовниками та підприємствами ОПК;
- забезпечити законодавчу, організаційну і фінансово-матеріальну підтримку інноваційного технологічного розвитку підприємств ОПК;
- сприяти інтеграційному процесу в світовий ринок озброєння та військової техніки і у світову систему кооперації виробництва ПВП;

⁶⁷ Указ Президента України № 79/2019 від 15 березня 2019 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 березня 2019 року «Про реформування оборонно-промислового комплексу та підвищення рівня прозорості виконання державного оборонного замовлення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/792019-26270>

- забезпечити підвищення інвестиційної привабливості та покращення фінансового стану підприємств ОПК.

У результаті реформи ОПК повинно бути сформоване ефективне поєднання державної та приватної власності, що в свою чергу дозволить повною мірою задовольняти потреби сил безпеки та оборони України. Крім того, військово-цивільна інтеграція ОП дозволить використовувати сучасні технології для підвищення обороноздатності України та зміцнення її економіки. Відкритість ОПК до внутрішньої конкуренції стане поштовхом для впровадження інновацій та технологічного вдосконалення, водночас стратегічні оборонні підприємства та активи будуть захищені державою.

У рамках визначених вище завдань необхідно здійснити таке.

1. Інституційні зміни та вдосконалення політики, системне та раціональне реформування структури ОПК.

Для вирішення цього завдання потрібно вжити таких заходів:

- визначити ЦОВВ, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику;
- створити Консультативну Раду при КМУ з питань ОПК із залученням представників: КМУ, Комітету з питань національної безпеки та оборони ВРУ, Апарату РНБО. Рада має бути дорадчо-консультативним органом, який надає обґрунтовані рекомендації щодо питань формування політики та розвитку ОП відповідно до конкретних завдань, поставлених керівництвом країни;
- організувати та провести огляд ОПК України;
- переглянути основні планові документи, що регламентують реформування та розвиток ОПК; сформувати пропозиції для коригування державної політики у сфері ОП;
- реформувати державні підприємств ОП, в рамках чого здійснити:

а) розроблення критеріїв для визначення підприємств, які мають стратегічне значення для національної безпеки та оборони України (визначення: які з них повинні залишатися у державній власності; які не мають стратегічного значення і мають бути приватизовані або ліквідовані);

- б) ліквідацію непродуктивних та непрацюючих підприємств, приватизацію державних підприємств з урахуванням інтересів національної безпеки, корпоратизацію та часткову приватизацію стратегічних державних підприємств, а також розроблення та прийняття закону України про корпоратизацію та особливості приватизації в ОПК;
- в) створення об'єднань (дивізіонів) у формі державних холдингів за напрямами ОВСТ;
- г) впровадження стандартів корпоративного управління ОП, які діють в країнах – членах НАТО, ЄС, ОЕСР.

2. Гармонізація механізмів взаємодії між замовниками та підприємствами ОПК.

У рамках вирішення цього завдання необхідно:

- вдосконалити процедури планування та виконання ДОЗ (*розробити та прийняти нову редакцію закону України про ДОЗ*);
- забезпечити прозорість та підзвітність формування та виконання ДОЗ з використанням конкурентних процедур та відкритості закупівель;
- спростити процедури імпорту та експорту озброєнь та військової техніки для підприємств ОПК та державних замовників.

3. Підтримка інноваційного технологічного розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу.

У рамках вирішення цього завдання необхідно:

- забезпечити державну підтримку пошукових і прикладних досліджень у сфері ОП: уточнити перелік критичних технологій (*з подальшим постійним його коригуванням*), для розробки яких необхідні пошукові дослідження у галузі фундаментальних і прикладних наук (через заходи ДЦП ОПК та ДЦОП ОВТ);
- стимулювати впровадження сучасних технологій в ОПК: забезпечити державні інвестиції в стратегічні державні оборонні підприємства з метою проведення досліджень, тестуван-

ня, розробки та виробництва сучасного ОВТ;

- забезпечити військово-цивільну інтеграцію ОП, що передбачає:
- визначення та впровадження вимог до військової продукції з метою стимулювання і широкого використання цивільних технологій у військових розробках;
- спрощення комерціалізації військових технологій та забезпечення ширшого застосування таких технологій у цивільних розробках;
- вдосконалення законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності на оборонні технології з метою спрощення їх застосування в цивільному виробництві.

4. Сприяння інтеграційному процесу у світовий ринок озброєння та військової техніки і у світову систему кооперації виробництва ПВП.

У рамках вирішення цього завдання необхідно:

- забезпечити перехід до промислових і технічних стандартів НАТО;
- вдосконалити систему експортного контролю, що передбачає:
 - уточнення механізму всеосяжного контролю за міжнародною передачею товарів, які не увійшли до наявних переліків, але можуть бути використані для несанкціонованого виробництва ОВСТ;
 - вдосконалення процесу перевірки кінцевого використання товарів, який дозволить перевіряти доброчесність кінцевих користувачів, а також здійснювати вибірккову перевірку фактичного кінцевого використання товарів з метою забезпечення міжнародних зобов'язань України;
- забезпечити державну підтримку експорту та диверсифікацію ринків збуту, що передбачає:
 - перегляд порядку ліцензування експорту ТВП та ТПВ з метою спрощення процедури видачі ліцензій для виконання експортних процедур суб'єктами господарювання;
 - вдосконалення механізмів захисту інформації та нерозпо-

всюдження технологій державними і приватними суб'єктами господарювання з метою виконання Україною відповідних міжнародних договорів та захисту на належному рівні як іноземних, так і українських оборонних технологій;

- впровадження політики стимулювання приватних і державних підприємств щодо співпраці з іноземними партнерами для забезпечення потреб сил безпеки та оборони.

5. Підвищення інвестиційно-інноваційної привабливості та покращення фінансового стану підприємств ОПК.

У рамках вирішення цього завдання необхідно:

- забезпечити оновлення/розширення/розвиток виробничих потужностей ОП;
- визначити джерела фінансування: власні кошти підприємств; кошти державних цільових програм реформування та розвитку; інші джерела (використання механізмів державно-приватного партнерства тощо);
- підвищити ефективність механізмів державної фінансової підтримки; надання державних гарантій при отриманні кредитів/позик державними підприємствами;
- забезпечити вдосконалення законодавства в питаннях залучення і захисту внутрішніх та іноземних інвестицій;
- поліпшити реалізацію політики та виконання процедур промислової безпеки;
- підвищити рівень безпеки і нагляду на об'єктах ОПК, у тому числі пов'язаних з інформаційною безпекою, з метою захисту іноземних технологій відповідно до вимог країни їх походження та українських військових розробок, згідно із законодавством України.

ВИСНОВКИ

1. Здійснюючи розробку інвестиційно-інноваційних стратегій розвитку ОПК, провідні країни світу, зокрема США та країни ЄС:

- намагаються зберегти технології та можливості розробки і серійного виробництва наявних та перспективних ОВСТ. Наприклад, США у 1988–1993 роках скоротили щорічні оборонні бюджети приблизно на 25–30 %, бюджетні витрати на закупівлю ОВСТ на 55–60 %, однак фінансування НДДКР в цей період скоротили тільки на 8 %, що забезпечило збереження науково-технологічного потенціалу їх ОПК;
- вирішують соціально-економічні проблеми у разі скорочення робочих місць. Наприклад, у США у 1988–1993 роках питаннями скорочення робочих місць в ОПК займалися на рівні МО, адміністрації президента і Конгресу США. Це дозволяє зберегти кадровий потенціал для подальших інновацій;
- формують при реструктуризації та реорганізації компаній ОПК умови для розширення виробництва такими компаніями продукції цивільного призначення та подвійного використання. Це забезпечує створення економічно ефективних ринкових компаній при зменшенні ДОЗ та зростанні вартості розробок і виробництва ОВСТ (Lockheed Martin, Boeing, BAЕ Systems, Northrop Gruman тощо). Наприклад, європейська авіакосмічна корпорація Airbus Group після проведення у 2013–2014 роках реструктуризації з 2015 року має у своєму складі три основні компанії (дивізіони), які спеціалізуються на комерційному літакобудуванні (Airbus), військовій авіації і космічному виробництві (Airbus Defence & Space) та вертольотобудуванні цивільного та військового призначення (Airbus Helicopters);

- забезпечують формування та розвиток ТНК оборонної промисловості для розширення ринків збуту ОВСТ (компанії Lockheed Martin, Boeing, BAE Systems, Airbus, Rheinmetall тощо). Наприклад, німецька ТНК Rheinmetall має свої відділення в багатьох країнах Європи, у США, Канаді, Австралії та в інших державах.

2. Досвід США, країн ЄС, РФ та КНР засвідчує, що в стратегіях інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК цих країн були застосовані такі підходи: комплексний підхід до реформування та розвитку ОП, створення багатопрофільних компаній (корпорацій) ОП з об'єднанням різних фірм; об'єднання компаній ОП різних держав; активна підтримка на державному рівні розвитку інновацій; створення сприятливих умов для залучення інвестицій та інновацій в розвиток ОП.

3. В умовах ускладнення воєнно-політичного становища в світі та посилення воєнно-стратегічного протистояння між основними світовими центрами воєнної сили в другому десятилітті ХХІ ст. розпочалися процеси змін або адаптації воєнних стратегій. Це активізувало реалізацію інвестиційно-інноваційних стратегій розвитку ОПК для розробки і виробництва нових систем ОВСТ.

4. У рамках інвестиційно-інноваційних стратегій розвитку ОП відзначається: збільшення термінів прогнозування та реалізації стратегій і програм нових ОВСТ до 30–40 років, збільшення вартості програм з розробки нових ОВСТ до десятків мільярдів доларів США.

5. Для виробництва високотехнологічних систем ОВСТ посилюється міжнародна кооперація компаній ОП із залученням інвестицій, інновацій, організації виробництва, координації маркетингових стратегій продажу тощо.

6. У ЄС реалізуються заходи з підтримки розвитку інвестицій та інновацій в оборонній промисловості. Зокрема, з 2018 року на пропозицію Європейської комісії в ЄС створюється повномасштабний Фонд європейської оборони на бюджетний період 2021–2027 років обсягом в 13 млрд євро, який буде призначений як для тематичних інноваційних досліджень зі створення нових ОВСТ, так і для інно-

ваційного розвитку оборонної промисловості ЄС з метою нарощування військових можливостей.

7. Нині Україна утвердилась в деяких сегментах світового ринку ОВСТ як стабільний і надійний партнер, однак це переважно сегменти модернізації та ремонту ОВСТ, що були у використанні. Реалізація інвестиційно-інноваційних проєктів нових видів ОВСТ вітчизняного виробництва (*які є привабливими для інвестування*) має великі труднощі і далека від стабільності. Досягнення і збереження позитивних темпів зростання економіки дає підстави для прогнозу збільшення в найближчій перспективі внутрішнього інвестиційного та інноваційного потенціалу і перерозподілу його на користь високотехнологічних галузей промисловості, зростання ємності внутрішнього ринку продукції тривалого споживання, ринку технологічного обладнання. Необхідною передумовою для цього є проведення радикальної реформи системи оподаткування та стратегії амортизаційної політики в промисловості. Потрібні зміни на системному рівні щодо реформування ОПК.

8. На сьогодні спостерігається неузгодженість механізмів залучення іноземних інвестицій у розвиток вітчизняного ОПК. Водночас іноземний досвід свідчить, що розвиток ОПК, оновлення його технологічної бази неможливі без значних інвестиційних ресурсів, що можуть залучатися як через прямі іноземні інвестиції у різноманітні оборонні проєкти, створення СП з іноземними компаніями, так і через фондовий ринок, на якому будуть представлені акції наукомістких оборонних підприємств та довгострокове ДОЗ на продукцію ОПК. Тому в майбутньому політику України у цій сфері необхідно адаптувати за такими напрямками: зменшення інвестиційно-інноваційних ризиків; поліпшення економічних, правових та організаційних умов діяльності іноземних інвесторів; активізація механізмів концесії, угод про розподіл продукції, лізингу; використання потенціалу інститутів спільного інвестування (інвестиційних, пенсійних, страхових фондів) тощо.

9. Проблемними питаннями інвестиційно-інноваційної діяльності з розвитку ОПК України є: недосконале нормативно-правове та організаційне забезпечення; неврегульованість прав на інтелек-

туальну власність; відсутність захисту інвестованого капіталу; незадовільний фінансовий стан підприємств і організацій ОПК; поступове, але неухильне відставання від світового рівня розвитку; фізичне та моральне зношення основних фондів підприємств до критичного стану; старіння кадрів оборонних підприємств і організацій.

10. Важливим аспектом інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств є освоєння ними стандартів НАТО. Оскільки в оборонно-промисловій сфері для фінансування конкретних проєктів об'єднуються ті держави, які зацікавлені в їх реалізації, перспективним з огляду на євроатлантичний курс України є залучення інвестицій через створення спільних підприємств з країнами – членами НАТО.

11. Одним із важливих напрямів інвестиційно-інноваційної діяльності з розвитку ОПК має бути створення технологічних парків. В основу такої діяльності має бути покладена координація дій та співпраця таких головних ланок, як наука, вища школа, державний сектор промисловості, приватні інноваційні компанії, регіональні органи управління.

Для утворення інвестиційно-інноваційного технопарку необхідні такі передумови:

- присутність в регіоні науково-дослідних установ високого рівня;
- наявність кваліфікованих фахівців виробничої сфери, які мають досвід впровадження нових технологій і створення нової техніки;
- можливість придбання або орендування на пільгових умовах ділянок землі та виробничих приміщень;
- наявність технологічної інфраструктури, розвинутої індустрії ділових послуг;
- наявність венчурного (ризикового) капіталу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для підвищення результативності інвестиційно-інноваційного процесу як чинника розвитку національного ОПК та його позитивного впливу на посилення економічного потенціалу України необхідно:

Кабінету Міністрів України:

з метою прискорення інвестиційно-інноваційного розвитку ОПК, відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», визначити центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику.

Міністерству економічного розвитку і торгівлі спільно з ДК «Укроборонпром» та Державним космічним агентством:

1) з метою удосконалення національного законодавства щодо забезпечення діяльності оборонної галузі завершити розроблення (доопрацювання) та супроводження прийняття ВР України законів: «Про розробку та виробництво озброєння та військової техніки»; «Про військово-технічне співробітництво»; «Про режим інвестування в оборонно-промислову сферу України». Крім того, необхідно внести зміни до законів України «Про інноваційну діяльність», «Про інвестиційну діяльність» та «Про інтелектуальну власність».

2) З метою збільшення інвестиційної привабливості оборонної галузі розробити заходи щодо корпоратизації підприємств ОПК з подальшою їх приватизацією відповідно до міжнародних стандартів. Це дозволить створити прозору сучасну структуру управління – зокрема, встановити єдині загальноприйняті правила гри для міжнародних інвесторів, залучити іноземний капітал та дозволити йому працювати на посилення обороноздатності України.

Міністерству економічного розвитку і торгівлі спільно з ДК «Укроборонпром»:

з метою організаційного забезпечення інвестиційно-інноваційного процесу прискорення реформування ОПК України розпочати створення кластерів, що об'єднують профільні підприємства, з подальшим створенням на їхній базі від 5 до 7 холдингових компаній з чіткою спеціалізацією, вертикальною інтеграцією та замкненим циклом виробництва з правами спецекспортера.

Національній академії наук України, Міністерству економічного розвитку і торгівлі, ДК «Укроборонпром» та Державному космічному агентству:

проаналізувати можливість створення технологічних парків у сфері оборонно-промислового виробництва та визначити перспективні об'єднання, які б включали науково-дослідні інститути, лабораторії, науково-виробничі об'єднання та інші інноваційні компанії, що можуть стати основою оборонних технопарків, а також території для їх розташування.

Наукове видання

БЕГМА Віталій Миколайович
СВЕРГУНОВ Олександр Олексійович

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЙ
ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ ДЕРЖАВ
Досвід для України**

Аналітична доповідь

В оформленні обкладинки
використано фото Дмитра Муравського

Відповідальний за видання *А. Ю. Іщенко*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 2,75.
Наклад 150 пр. Зам.

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень,
вул. Пирогова, 7А, Київ, 01030
Тел./факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua
<http://www.niss.gov.ua>

ПП «Видавництво Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 271 від 07.12.2000 р.
вул. Шутова, 13Б, Київ, 03067
www.fenixprint.com.ua